

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Etické otázky při sociální práci s Romy ve vybraných zařízeních
v Českých Budějovicích

Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajer, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Markéta Švecová

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2019

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum

Podpis studenta

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol., za metodické vedení, cenné rady a připomínky, díky kterým jsem mohla tuto diplomovou práci dokončit.

Obsah

Úvod	6
1 Romové.....	7
1.1 Romové obecně	7
1.2 Historický původ Romů	10
1.3 Romská kultura	12
1.4 Rodina, příbuzenské a partnerské vztahy	15
2 Hodnotová nastavení a praxe organizací a zařízení pracujících s Romy v Českých Budějovicích	19
2.1 Nabídka možných služeb v městě České Budějovice	19
2.2 Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA.....	21
2.3 Oddělení sociálně - právní ochrany dětí	25
2.4 Jihočeská rozvojová o. p. s.....	29
3 Reflexe vybraných třech zařízení pracujících s Romy v Českých Budějovicích	34
3.1 Poslání a cíl práce vybraných zařízení.....	34
3.2 Hodnoty vybraných zařízení.....	35
3.3 Požadavky na sociální pracovníky	36
3.4 Principy	38
3.5 Pravomoci	39
4 Úvod do etiky a využitých etických teorií	41
4.1 Etika	41
4.2 Využití etické teorie	44
4.2.1 Deontologie.....	44
4.2.2 Etika péče	46
4.3 Etický kodex	47
4.3.1 Etické zásady.....	48
4.3.2 Pravidla etického chování sociálního pracovníka	49
4.3.3 Etické problémové okruhy	51
5 Reflexe etických otázek pomocí vybraných etických teorií.....	53

5.1	Otázka č. 1- moc a postavení pracovníků	54
5.2	Otázka č. 2- náboženství v sociální práci	55
5.3	Otázka č. 3- profesionalita	57
5.4	Otázka č. 4- ovlivňování emocemi	58
5.5	Otázka č. 5- sdělení nebo nesdělení informací.....	60
6	Závěr.....	62
7	Seznam použitých zdrojů	65
	Abstrakt	70
	Abstract.....	71

Úvod

Jedním z hlavních důvodů, proč jsem se rozhodla psát diplomovou práci na téma *Etické otázky při sociální práci s Romy ve vybraných zařízeních v Českých Budějovicích* byla skutečnost, že sama již dva roky pracuji s romskou etnickou skupinou. Primárně jsou to romské děti, ale nevyhnutelně i romské rodiny jako celek. Každodenní praxe mě několikrát přivedla k otázce, které všechny sociální služby a instituce se v Českých Budějovicích romským rodinám věnují a pracují s nimi, jakým způsobem, co je jejich posláním, náplní práce, apod. V kontextu studovaného oboru mě samozřejmě zajímají i možné vznikající etické otázky a jejich konkrétní řešení. Cílem této práce je tedy ve zkratce popis a reflexe některých etických otázek, které vyvstávají ve vybraných sociálních službách pracujících s Romy v Českých Budějovicích.

V první kapitole představuji charakteristiky romského etnika, dějinný pohled na romské etnikum, jeho specifika v oblasti rodinného, partnerského a manželského života.

Ve druhé kapitole se věnuji vybraným organizacím pracujícím s Romy v Českých Budějovicích, konkrétně třem z nich: Sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi Sasanka pod Městskou charitou České Budějovice, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí spadající k Magistrátu města České Budějovice a Jihočeské rozvojové o. p. s. Vybrané organizace poskytují služby romským rodinám. Každá z těchto služeb má ale svá specifika. Z reflektovaných rozdílů mezi jednotlivými organizacemi, resp. jejich službami vycházejí etické otázky, kterým se věnuji v další kapitole.

Poslední část práce je věnována jednotlivým etickým otázkám. Ty jsou dále rozpracovány za pomoci etických teorií deontologie, etiky péče a Etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR. Tyto tři směry jsou ve své podstatě rozdílné a nabízí tak odlišné hodnocení jednotlivých eticky problémových okruhů.

1 Romové

Význam této kapitoly vzhledem k tématu práce je nemalý. V jednotlivých podkapitolách je nastíněno, kdo to vůbec je Rom, jaký byl vývoj a historie romské populace na našem území i ve světě. Při snaze o pochopení romského života a jeho specifik je nevyhnutelné zmínit též romskou kulturu a velmi důležité rodinné, příbuzenské nebo partnerské vztahy. Celá tato kapitola má za cíl uvést do tématu a následně snazší pochopení dalších souvislostí.

1.1 Romové obecně

Pojmenování Romové bylo navrženo a schváleno v roce 1971 Mezinárodním romským kongresem. Bylo tak učiněno ve smyslu korektního pojmenování pro skupiny, které byly do té doby nazývány jako Cikáni.¹ Z kulturního hlediska jsou Romové lidé tvořící kulturní minoritu, která vyznává specifické hodnoty, názory, postoje apod., odlišné od momentální majoritní většiny.² „*Socioekonomické hledisko znamená, že etnická skupina je definována postavením na sociálně stratifikačním žebříčku společnosti. Je vymezena sociálními a ekonomickými handicapami nebo výhodami vzhledem ke zbytku společnosti.*“³ I přes množství dat a informací, které jsou dnes o Romech známy, je velmi těžké tuto etnickou skupinu nějak blíže specifikovat. Dělí se dále na menší skupiny, které se rozlišují jazykovou různorodostí i rozličným životním stylem. Platí to samé, co pro majoritní společnost, tedy že každý člověk je individuum, totiž i přístup k němu a celkový náhled na něho musí být specificky individuální.

Rozdíl musíme vidět ale také v tom, jak vnímá Romskou etnickou skupinu sama skupina a jak jí vnímá majoritní společnost. Ne každý Rom se totiž k Romské národnosti hlásí a identifikuje se tak. „*Například podle výsledků posledního Sčítání lidu (z roku 2011) se k romské národnosti v České republice přihlásilo 12 161 osob.*“⁴ Dále stejná publikace uvádí, že z toho 5 135 osob se přihlásilo pouze k romské národnosti,

Srov. FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestup Romů v české společnosti (kvalitativní studie)*. s. 15.

² Srov. tamtéž

³ Cit. tamtéž

⁴ Cit. tamtéž, s. 18.

7 026 se přihlásilo ke dvěma národnostem - k romské a české. V roce 2001, tedy o deset let dříve, z průzkumu vyplynulo, že se k romské národnosti přihlásilo 11 746 osob. Lze tedy říci, že k romské národnosti se v roce 2011 přihlásilo o něco málo více osob než o deset let dříve, ale přesto je počet Romů žijících v České republice mnohonásobně vyšší. Pro srovnání, na Slovensku v roce 2001 při Sčítání lidu uvedlo romskou národnost pouze 25 % etnických Romů.⁵

Pro přehlednost a doplnění vkládám přehlednou tabulku Českého statistického úřadu z veřejných statistik, která ukazuje počet obyvatel podle národnosti České republiky v různých časových relacích. První čtyři sloupce ukazují trvalý pobyt. První sloupeček je rok 1970, druhý 1980, třetí 1991, čtvrtý 2001. Poslední sloupeček ukazuje obvyklý pobyt v roce 2011.⁶

Obyvatelstvo podle národnosti:					
česká	9 270 617	9 733 925	8 363 768	9 249 777	6 711 624
moravská	.	.	1 362 313	380 474	521 801
slezská	.	.	44 446	10 878	12 214
slovenská	320 998	359 370	314 877	193 190	147 152
polská	64 074	66 123	59 383	51 968	39 096
německá	80 903	58 211	48 556	39 106	18 658
romská	.	.	32 903	11 746	5 135
nezjištěno	9 947	21 036	22 017	172 827	2 642 666

7

Otázkou zůstává, proč se tito lidé nemůžou nebo nechtějí k dané národnosti přihlásit. Jedním z možných vysvětlení je určitě i to, že konkrétně v české společnosti má nálepka Rom negativní náboj. Mnoho lidí, dle mých zkušeností mladších lidí, kteří pochází z romských rodin tak nemají potřebu řadit se konkrétně do nějaké skupiny lidí, protože žijí a chtějí žít jinak, než by se od nich v tom případě očekávalo a všeobecná nálada ve společnosti by jim tak bránila prožít takový život, jaký opravdu chtějí. Obě "strany" se tak ovlivňují. Nikdy by totiž stereotyp Roma s negativním nábojem nevznikl ze vzájemné interakce.

Dalším možným vysvětlením této velmi složité otázky, proč tak málo Romů (viz data ze Sčítání lidu) uvádí romskou národnost je, že se nechtějí hlásit k historicky

⁵ Srov. POLÁKOVÁ, Eva. *Štúdie na tému Etika a rómská problematika*. s. 12.

⁶ Srov. *Český statistický úřad*

⁷ Viz tamtéž

stigmatizované sociální skupině.⁸ To bylo a je: „...*prejavom sociálnej adaptácie na negatívne prejavy majoritnej spoločnosti voči Rómom. Schopnosť prežiť, formovala aj hodnotový systém Rómov. Ich morálka i vzory správania vyplývajú z dlhodobej spoločenskej izolácie, ale súčasne aj z ich pružnej adaptácie-využiť všetky možnosti, ktoré ponúka nezrelý sociálno-právny štát, nejednotná vláda i súčasné európske spoločensko-politické tendencie na čo „najlepší prežitie“*“.⁹

Co možná majorita může těžko pochopit, to je život Romů a jejich vzájemný vztah. Je totiž běžné, že u Romů existuje něco jako kastovní systém. Samy mezi sebou často odsuzují tzv. nečisté skupiny, po generace různě biologicky promíchané, a tím pádem dochází i k pomatění genového fondu, což se podepisuje na nově se rodících členech společnosti. Obvykle jsou takovýto jedinci považováni za podřadné osoby. Někteří autoři dokonce mluví o tom, že se o Romech mluví jako o komunitě, ale ve skutečnosti je jejich společenství tak hierarchicky rozložené, že je nasnadě toto pojmenování zvážit.¹⁰

Romové jsou specifická skupina především v tom, že rodina, nejenom úzká, ale i ta široká, je velmi semknutá. Co se děje jednomu členu rodiny, týká se automaticky i všech okolo. Někdy to má své výhody, bohužel často spíše negativní dopady. Děti se nemohou vymanit z vlivu svých rodičů. Ocitají se tak někdy v pro ně nechtěných situacích. Jsou vystaveni patologickým jevům, jako je užívání návykových látek, gamblerství, kriminalita atp.

Jako jeden z interpretačních nástrojů, který lze použít pro vymezení romského etnika je rozlišení na ose bílý - černý. Nejde přitom o rasistický předsudek, ale o nástroj, který používají obě strany. Samozřejmě se nejedná o jediný, vždy prioritní a nejdůležitější znak, ale nelze popřít, že jak minorita, tak majorita jej hojně využívají při hodnocení a reflexi vlastní a cizí komunity.¹¹ Další znaky toho, že někdo patří k nějaké komunitě nebo minoritě musí vycházet zevnitř, musí ho formovat sám člen skupiny. Tzn., že kdyby se nikdy v historii Romové neformulovali jako Romové, toto označení

⁸ Srov. POLÁKOVÁ, Eva. *Štúdie na tému Etika a rómská problematika*. s. 12.

⁹ Cit. tamtéž

¹⁰ Srov. BITTNEROVÁ, Dana. *Etnické komunity: Romové*. s. 20.

Jeden z antropologických výzkumů prováděných ve vyloučených lokalitách v západních Čechách dokonce říká, že: „...*nově přichozí neznámí Romové byli (ostatními Rómy) označováni jako „Křováci“, rodiny z jiných vchodů v domech byly našimi romskými informátory líčeny jako nespolehlivé, líné či zrádné, o rodinách, které neposkytovaly svým dětem žádoucí standardy některé informátorky soudily, že by snad ani neměly mít děti.*“ Tamtéž.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 27-28.

bychom dnes nemuseli znát. Člověk sám, když se hlásí k nějaké skupině, a tou myslím jakoukoliv, musí brát v potaz její myšlenkový základ, smysl. Také samozřejmě musí naplnit požadavky, které skupina pro člověka má, aby mohl být její součástí.¹² Existuje termín “sociální kategorie“, který uvádí, že: „*Druhým způsobem je definice zvnějšku, kdy určitou skupinu vymezí nějaký vnější pozorovatel nebo aktér, obvykle na základě nějakého kritéria, které může i nemusí být „vnitřku“ skupiny nijak vlastní nebo uvědomované, které volí pozorovatel vzhledem k cíli, k jakému je jeho vymezení vedeno.*“¹³ Existuje tedy mnoho znaků, které určují, že někdo je nebo není Rom. Ať už je to barva pleti, místo, kde konkrétní člověk žije, rodina, ze které pochází, názorový postoj a tradice. Důležité je, že první konfrontace s realitou, často v útlém věku romského dítěte, nastává už v předškolním vzdělávání nebo v prvních letech povinné školní docházky. Na tuto konfrontaci často dítě není připraveno a dostává se tak do střetu s realitou, která je mu zkreslována, jsou mu podávány ty obrazy, které si vykonstruovala majoritní společnost, a ne jeho vlastní.¹⁴ Důležité je, aby se dítěti v těchto stěžejních otázkách při utváření jeho pohledu na vlastní kulturu a komunitu dostalo pomoci a podpory. Ta může pramenit ze strany rodičů, širší rodiny, pedagogů, sociálních pracovníků, např. v některém nízkoprahovém zařízení nebo komunitním centru, apod.

K tomuto úvodu je možné tedy říci, že Romové sami nejsou nějakou “exotickou skupinou domorodců“. Jsou to lidé, kteří jsou nějakým způsobem vyloučeni ze společnosti, a to je výrazem mocenské nerovnosti, se kterou se musí v životě potýkat.¹⁵

1.2 Historický původ Romů

Studium romské historie je každému badateli znepríjemněno a ztíženo absencí autentických psaných pramenů. Problém je také v tom, že donedávna romskou kulturu zkoumali výhradně členové majority.¹⁶ „*Většina dostupných historických materiálů*

¹² Srov. BITTNEROVÁ, Dana. *Etnické komunity: Romové*. s. 26.

¹³ Cit. tamtéž

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 29.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 29-30.

¹⁶ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvmé o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 21.

*pochází od majority, tudíž Romové jsou zobrazeni negativně, stojící vně společnosti a zprávy o nich jsou zatíženy předsudky, neznalostí a nepochopením.*¹⁷

Už v osmnáctém století uherský pastor István Váli, který pracoval na univerzitě v Leidenu a měl možnost porovnávat jazyk romský a indický, ukázal na určité podobnosti. Lingvistickými výzkumy byla za pravlast Romů označena Indie.¹⁸ Od raného středověku přitom v Evropě panovalo přesvědčení, že Romové pochází z Egypta. Německý kronikář Ludolph von Sundheim v roce 1350 popsal Romy jako Egyptány, kteří pochází z rodu faraonů.¹⁹

Ve třetím a pátém století nastaly dvě hlavní vlny migrace Romů do Evropy. Mezi hlavní důvody odchodu mohly patřit tíživost kastovního systému, obavy z období dešťů nebo monoprofesnost a nemožnost tak získat obživu. V českých zemích se Romové objevili nejspíš v roce 1219, kdy je přivedl král Ondřej II. po svém návratu z výpravy do Jeruzaléma.²⁰ V roce 1427 se objevily také první negativní postoje majoritní společnosti vůči romskému obyvatelstvu. Mezi prvními byl pařížský arcibiskup, který exkomunikoval Romy z církve. Katolická církev poukazovala na to, že chování Romů nesouhlasí s chováním, které se očekává od poutníků činících pokání. V balkánských zemích Romové patřili mezi otroky. U nás, v českých zemích, se situace začala přirostřovat v roce 1541, kdy byli příchozí Romové považováni za turecké špehy.²¹

Pomyslná nesnášenlivost k Romům vyvrcholila v době holocaustu. Jak je z historie známo, Německá říše projevovala obrovskou nesnášenlivost k určitým skupinám. Vedle židovského obyvatelstva byli Romové největším cílem. V roce 1940 bylo zřízeno několik pracovních kárných táborů pro muže starší osmnácti let, kteří se vyhýbali práci. U nás to byl i tábor u obce Lety na Písecku, který byl v posledních letech hojně skloňován v médiích ve věci umístění památníku.²² Nejednalo se bohužel jen o pracovní tábory, ale i o tábory koncentrační.

Rok 1945, konec 2. světové války, tedy nejen pro Romské obyvatelstvo, znamenal určité osvobození. Romští obyvatelé žijící během války na českém území z valné většiny podlehli zkázám bojů nebo vyhlazením. Situace byla mezi majoritou a

¹⁷ Cit. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Romas.* s. 21.

¹⁸ Srov. tamtéž

¹⁹ Srov. LHOŤAN, Lukáš. *Rozmanitostí proti předsudkům: Romové, Vietnamci, Muslimové & Ukrajinci v České republice.* s. 13.

²⁰ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Romas.* s. 22-23.

²¹ Srov. tamtéž, s. 25-26.

²² Srov. tamtéž, s. 31.

minoritou kvůli špatné politické a ekonomické situaci přiosťřená, a tak se mnoho Romů ze Slovenska rozhodlo migrovat na naše území.²³ Jakmile se romští obyvatelé alespoň trochu aklimatizovali a usadili, v roce 1948 se dostali k moci komunisté, a tak přišli další nepříjemnosti a další legislativní omezení. Přišlo dokonce zvláštní zákonodárství ohledně osob žijících „cikánským způsobem života“.²⁴ Koncem šedesátých let, v rámci uvolňování politického režimu vznikla jediná proromská organizace během komunistického režimu, Svaz Cikánů - Romů. Do budoucna měla tato organizace velký význam, co se týká emancipace a povznesení romské kultury.²⁵ V roce 1973 byla činnost Svazu ukončena v návaznosti na nástup normalizace. „*Stálý nárůst počtu romského obyvatelstva v českých zemích provázely další neorganické zásahy do jeho rozmístění a vytváření nových ghett ve starších čtvrtích průmyslových měst (Ostrava, Brno, Ústí nad Labem) i v panelových sídlištích. Zejména mostecký Chánov se stal symbolem naprosto iluzorních předpokladů a pochybené bytové politiky státu.*“²⁶

Nutno podotknout, že tento krátký a v rámci potřeb této práce stručný exkurz do historie má negativní podtext. Dnes je již romská minorita plnoprávným členem společnosti. Mnoho dnešních problémů mezi minoritou a majoritou může pramenit z historie, z neadekvátních zásahů tehdejších politik a ze zamezení romských obyvatel rozhodovat o sobě a o svých osudech.

1.3 Romská kultura

Největším a nejdůležitějším nositelem Romské kultury je rodina a příbuzenské vztahy, ty určují institucionální řád.²⁷ „*Nejvýraznější složkou ze souboru kolektivních identit jedince v tradiční romské kultuře je (kromě příslušnosti k subskupinové a statusu osoby rituálně ne/čisté) příslušnost ke konkrétní rodině.*“²⁸ Rodina je tedy to základní, co ovlivňuje život Romů, a tak má samozřejmě dopad i do takových oblastí, jako je kultura a její předávání.

Jako ve všech rodinách, i u Romů, má každý své místo v rodině a zastává určitou úlohu. Z toho také vyplývají práva a hlavně povinnosti, které musí daný člen rodiny

²³ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvmé o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 41.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 43.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 46.

²⁶ Cit. tamtéž, s. 47-48.

²⁷ Srov. tamtéž, s. 78.

²⁸ Cit. tamtéž, s. 79.

naplňovat. Smysl tak dává určitá pozice až přímo v rodině, individualismus není podporován. Z toho vyplývá, že v romské kultuře je dávana přednost kolektivní identitě před tou individuální. Jednotlivé osoby jsou chápány vždy jako součást rodiny. Jedinec sám tak toho moc nezmůže, pokud není svou rodinou podporován.²⁹ To už jsem zmiňovala ze své vlastní praxe v kapitole č. 1.1. Tato “vztahovačnost“ romských rodin má rozhodně mnoho pozitivních výstupů, já se při své praxi bohužel často setkávám i s těmi negativními. Rodiny často nedovolí svým členům osamostatnit se a vést život, jaký jedinec chce. Rodina v tradiční kultuře také nepodporuje jedince v jeho svébytnosti a v naplnění individuality. Až jako součást rodiny se člověk stává uznávaným a respektovaným.³⁰ Dost často v romských rodinách dochází k ústupu nebo úplnému vymizení soukromí a osobního prostoru. Souvisí to s bytovými a ekonomickými podmínkami, ale i s potřebou pospolitosti, potřebou mít širokou rodinu co možná nejvíc nablízku. Též soukromý majetek se poněkud vytrácí, protože všechny vydělané nebo jinak získané peníze jsou většinou hned předány do společného jmění, se kterým operuje většinou matka nebo otec rozsáhlé rodiny, zkrátka ten, který má na starost ošacení a obživu. Vztah k hmotnému majetku je u Romů také dost často nerozvinutý, nedostatečný. Dovednost vlastnit není podporována.³¹

Co se týká romské kultury v kontextu vztahu ke vzdělávání, je nutno uvést, že neúspěch romských žáků ve vzdělání má často dva faktory. Jedním je diskriminace z vnějšku, pramenící ze strany majoritní společnosti a druhý faktor ale vychází z vnitřku. Romské rodiny si své členy často střeží natolik, že jim nedovolují žádný osobní vzestup. Rodiny mají také mnoho různorodých programů, takže např. studovat a věnovat se rodině tak, jak se to očekává, je často nemožné. Vyšší vzdělání nebo úspěch znamenají odloučení se a osamostatnění od rodiny, o což rodiny také nemají větší zájem.³² Stejně tak při získávání zaměstnání má člen romské rodiny vidinu, že se o své zisky bude muset podělit s ostatními. „... *vysoká romská nezaměstnanost není způsobena pouze rasismem potencionálních zaměstnavatelů, špatně nastaveným systémem sociálních dávek a konkurencí cizinců na trhu práce, ale rovněž vlastností Romů, které si oni sami jinak vysoce cení - romství.*“³³ O kultuře a bydlení jsem se již okrajově zmínila, romské rodiny často bydlí na naše neromské podmínky ve velmi

²⁹ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvíme o Romech: Aven vakeras pal o Romas.* s. 79.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 80.

³¹ Srov. tamtéž, s. 81.

³² Srov. tamtéž, s. 83.

³³ Cit. tamtéž, s. 84.

vysokých počtech. Mezi typickými znaky jejich soužití patří zpěv, hádky, nepořádek, návštěvy, oslavy, tanec a mnoho dalšího. Není nic rasistického na tom, když jakákoliv jiná neromská rodina nechce bydlet ve stejném, např. činžovním domě. Výstupem z toho může být, že na stylu bydlení se podílí romská kultura.³⁴ Rodiny často o byty přichází, často se stěhují, zadlužují se. V posledních letech se také rozmohl jakýsi „byznys s chudobou“, kdy jsou romským rodinám za vidinou zisku pronajímány byty nebo ubytovací prostory za mnohokrát vyšší ceny, než je běžné. Ubytovatelé tak sází na to, že sociálně slabší rodiny peníze na pronájem budou mít od státu, ve formě sociálních dávek. V kontextu této práce není nutné zabývat se bytovou politikou státu, i když by to bylo velmi zajímavé a aktuální téma.

Ještě bych se ráda v krátkosti zmínila o hodnotovém žebříčku a nastavení Romů, protože to do této kapitoly také patří. Do jejich hodnotového systému tedy patří určitě potřeba svobodného života, dodržování a uznávání dobových tradic, rodové hierarchie, dědictví a předků. Také láska k dětem a peníze jako prostředek k přežití.³⁵ Nutno přiznat, že kulturní a výchovné vzory u majority a minority se liší. Liší se také vnímání určitých činů a společenské únosnosti. Pro úplnost uvedu příklad. *„Typickým příkladem sociokulturního relativizmu mohou být například roviny protikladné interpretace společenské únosnosti důsledků romských kriminálních deliktů nebo hodnota komunikačních civilizačních návyků. Majetková kriminalita, jejíž podstatou je získávání peněz na úrok nemilované majority, a tedy činnost zaručující přímé zajištění základních životních potřeb nutných pro přežití komunity, není Romy považována za mravní přečin.“*³⁶ Proto je např. kapsářství i rozsáhlejší kriminální činnost považována za legitimní, ba dokonce žádanou. Tento styl hospodaření se upřednostňuje především v olašských rodech. V tomto kontextu jde samozřejmě o nelegální činnosti, které jsou právně vymahatelné a ze strany majority jde jistě o negativně hodnocené jednání. Podobná situace nastává ve chvíli, kdy zmíním asertivní chování a jednání. Ze strany majority jde o společensky akceptovaný a zažitý úzus. Pro Romy je nepřijatelné nějakým způsobem skrývat a ovládat své emoce na základě požadavků společenské etikety. Z jejich pohledu by šlo o upjatost, vypočítavost a seabemrzačení.³⁷

³⁴ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 84.

³⁵ Srov. KALEJA, Martin. *Romové-Otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. s. 44-45.

³⁶ Cit. tamtéž

³⁷ Srov. tamtéž

Po uvedení těchto příkladů je zcela jasné, že určité nesrovnalosti mezi kulturou majority a minority jsou nevyhnutelné. Těžko se hodnotí, co je “správné“ a “nesprávné“, neboť jednání vždy hodnotí člověk a člověk je vždy členem majority nebo minority. Jednání lze hodnotit z pohledu legální – nelegální, a pro takové hodnocení má každá země vypracovaný vlastní právní systém.

V dnešní době také nejde jednoznačně říct, co patří a nepatří do romského žebříčku hodnot. I díky historickému vývoji, společenským změnám a vývoji společnosti mnozí mladí Romové upouštějí od tradičního způsobu života. Mnoho mladších Romů přešlo ke konzumnímu způsobu života, peníze kladou do hodnotového žebříčku stále výš a výš. Tento konzumní a maloměšťácký život začíná dokonce převažovat. Někteří žijí své životy dokonce neslučitelně s tradicemi a pozitivními hodnotami.³⁸

Na závěr bych ráda podotkla, že mnoho dnešních problémů Romů není zapříčiněno jen diskriminací ze strany majority, ale i vlastním kulturním nastavením minority a každá nesrovnalost má dvě strany.³⁹

1.4 Rodina, příbuzenské a partnerské vztahy

Vzhledem k předchozí kapitole a naznačení toho, jak je v romské kultuře důležitá rodina a příbuzenské vztahy, bych ráda navázala kapitolou, která se bude věnovat přímo rodině.

Rodina je v našem prostředí institucí, která má významné postavení, některými autory je definována také jako nejdůležitější a původní společenskou skupinou.⁴⁰ *Přes všechny její krize, jimiž prošla a prochází, stále tvoří základní článek společnosti. Rodina po staletí plnila své poslání, jímž je plnění funkce reprodukční, ekonomické, výchovné, socializační, ochranné a emocionální.*⁴¹

Jak už jsem uváděla v předchozí kapitole, není tomu jinak ani v romských rodinách. Rodina měla pro Romy velký význam už historicky, kdy poskytovala potřebnou oporu v těžkých chvílích, kterým byla minorita dána napospas. Mnohokrát byla jedinou jistotou v životě jedinců. V minulosti měla v životě Romů rodina i vzdělávací charakter - synové se učili od svých otců řemeslu, dcery od svých matek starat se o domácnost a o

³⁸ Srov. DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom- Cesty Romů: 1945 - 1990*. s. 228-230.

³⁹ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 84-85.

⁴⁰ Srov. URBAN, David. *Sociální práce s romskými rodinami*. s. 12-13.

⁴¹ Cit. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. s. 78.

sourozence, dále funkci obrannou či sloužila jako zdroj obživy. Historicky a dle mého názoru dodnes zastávaly v rodinách ekonomicky důležitější funkci matky. Matky zajišťují jídlo, oblečení. Oproti tomu otcové působili navenek jako tzv. vůdci, hlavy a vedoucí rodiny, rodinu reprezentovali a zajišťovali dobré vztahy. V posledních letech bohužel dochází k některým negativním změnám v rodinách, často je oslabována jejich funkce. Je to způsobeno vytržením z tradičních velkorodin, oslabením tradic a kulturních zvyklostí Romů a rozhodně i častějším umístováním romských dětí do ústavní výchovy.⁴² Každý si dokáže odvodit, že ústavní výchova sice dokáže zajistit základní potřeby jako střechu nad hlavou, stravu, ošacení, docházku do základní školy, ale vzhledem k tomu, že děti jsou do dětských domovů umístovány často v útlém věku, dochází zde k separaci od matky, potažmo obou rodičů, potřeba vzájemné lásky a sounáležitosti a vytvoření základních sociálních vazeb je nerozvinuto nebo úplně potlačeno. Tak se stává, že do společnosti přichází často emočně plošší jedinci, což se promítá do celého jejich života a tato schopnost, nebo spíš neschopnost, se dále předává dalším generacím.

V souvislosti s romskými rodinami se také hovoří o tzv. „krizi romského mužství“. *„Role ženy je jasně patrná; ta rodí děti, pečuje o ně a o domácnost, vyřizuje vše potřebné na úřadech a je v kontaktu se sociálními pracovníky. Díky tomuto neustálému kontaktu s rodinným prostředím, ale i majoritní populací (prezentací rodiny navenek), může být její postavení v romské rodině příznivější.“*⁴³ Oproti tomu mužská role určitým způsobem upadá, muž je víc a víc závislý na ženě, jak pečovatelsky, tak finančně. O této genderové a emancipační proměně rolí v rodině můžeme hovořit až v posledních desetiletích. Mění se tak postavení mužů a žen, která byla historicky ukotvena.⁴⁴

O vztahu rodič – dítě lze v romské rodině všeobecně říci, že je velmi silný a rodič je pro své dítě schopen poskytnout první a poslední. To má opět jak velmi pozitivní, tak patologické dopady.⁴⁵ Už při výběru životního partnera si hoch vybírá poctivou dívku, panství má velkou váhu pro společenské postavení ženy, u mužů tomu tak není. Počet dětí v rodině určuje také muž a jeho žena je jeho přání povinna akceptovat. Romští manželé nebo páry často nevyužívají antikoncepční prostředky a první těhotenství u žen

⁴² Srov. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. s. 78.

⁴³ Cit. URBAN, David. *Sociální práce s romskými rodinami*. s. 13.

⁴⁴ Srov. tamtéž

⁴⁵ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 101.

přichází velmi brzy. Je spojeno s archetypální hodnotou romských žen. Čím plodnější je žena, tím vyšší hodnota je jí přisuzována.⁴⁶

Pohledem majority romské rodiny často neplní svou funkci v potřebném rozsahu. Dítě je vychovááno jen do doby, než se narodí další, takže je plná pozornost vždy věnována pouze nejmladšímu členu rodiny. Starší sourozenci často částečně přebírají rodičovské role a starost o domácnost. Hodnoty, historie a kulturní kořeny určují pro majoritu často nepochopitelný styl výchovy. Mezi majoritou jsou nezdědka rozšířeny určité patologické nedostatky, které u romských rodin vidí. Je to např. nevyhovující obydlí, nedůsledná hygiena, nezaměstnanost, nezdravé stravování, toxikomanie, gamblerství, agrese, alkoholismus, brzké těhotenství, mnoho dětí v rodině, chybějící motivace ke vzdělání, absence vzorů.⁴⁷ Není žádnou diskriminací, když ze své praxe potvrdím, že se v mnoha romských rodinách některé z těchto jevů objevuje. I v romské komunitě ale platí určitá pravidla a komunita je schopná své členy exkomunikovat, odloučit. Důvodů může být víc. Patřit mezi ně může rozvod nebo sourozenecké převzetí manžela/manželky, projevená homosexualita, rodinné spory a hádky, neakceptované manželství, konání dětí ze své vlastní vůle, snižování společenského statusu rodiny uvnitř etnika. Dále vyšší společenský status nebo naopak prostituce. To vše jsou pro romské rodiny stigmata, která nejsou přípustná a která jsou pádným důvodem pro vyloučení z rodiny nebo komunity.⁴⁸

S Romy nejen v České republice pracuje mnoho organizací, nadací, neziskových organizací, apod. Sociální práce s nimi má mnoho podob. Některé služby jsou poskytovány terénně, některé nabízejí sociální poradenství, potravinovou nebo materiální pomoc. Ve vyloučených lokalitách jde často o komunitní práci, která se snaží o práci s uživateli služby přímo v jejich přirozeném prostředí. V takových lokalitách často chybí komerční zázemí, kulturní a vzdělávací vyžití. Je zde nedostatek podnětného prostoru pro život dětí.⁴⁹ Na podobných místech může pracovat multidisciplinární tým zahrnující lékaře, psychology, sociální pracovníky, pedagogy.⁵⁰ Samozřejmě, že se situace vyloučených lokalit nemůže zlepšit pouze snahou zvnějšku. Bez iniciativy a aktivního zapojení komunity práce nemá smysl.

⁴⁶ Srov. KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvíme o Romech: Aven vakeras pal o Romas*. s. 103.

⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 105.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 106-108.

⁴⁹ Srov. BALVIN, Jaroslav a Łukasz KWADRANS. *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia*. s. 95-96.

⁵⁰ Srov. tamtéž

Mezi jeden z nejpálčivějších problémů, které musí romské rodiny řešit, patří určitě zmiňované bydlení a finanční situace, potažmo zadlužení. Obě témata spolu úzce souvisí. Závěrem této kapitoly bych chtěla říct, že romská rodina je velmi specifická. Ať už jde o manželské nebo partnerské soužití, o výchovu dětí nebo celkový životní styl. Často je ze strany majority negativně hodnocena, ale jak je vidět z předchozího textu, kulturní zvyklosti jsou podmíněny historickým vývojem této minority. Dle mého názoru se Romové za těch mnoho a mnoho let, co žijí na českém i slovenském území, asimilovali a v mnohém se přizpůsobili majoritě. Otázkou je, zda je asimilace a např. inkluze ve školství v dnešní podobě ideálním řešením, vytrácí se tak mnoho kulturních tradic i jazykové základy Romů. Všechny předchozí text jsem do kontextu práce zařadila proto, aby i pro nezúčastněné a neinformované čtenáře mohlo vzniknout alespoň základní povědomí o životě Romů, a abych mohla plynule navázat na text následující. Do kontextu této práce jsem zařadila opravdu základní informace, je nutno říci, že o životě a životním stylu romských rodin by bylo možné napsat mnohonásobně delší a rozsáhlejší texty a stále by nevypověděly vše. Uvedené informace jsou pouhým základem pro potřeby této práce.

2 Hodnotová nastavení a praxe organizací a zařízení pracujících s Romy v Českých Budějovicích

V této kapitole se věnuji již konkrétním sociálním službám nebo organizacím, které pracují s romskými rodinami na území města České Budějovice. Pro vřelý a ukázkový pohled a ukázkou nejrůznějších možností jsou v první části nastíněny všechny takové organizace, dále se podrobněji věnuji pouze třem vybraným. Těmi jsou Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka pod Městskou charitou České Budějovice, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí pod Magistrátem města České Budějovice a Jihočeská rozvojová o. p. s. Tyto organizace jsem vybrala pro jejich společný základ, kterým je práce s romskými rodinami, ale zároveň pro jejich mnohé odlišnosti, dále zmiňované v této práci.

Cílem této práce je popis a reflexe některých etických otázek, které vyvstávají ve vybraných sociálních službách pracujících s Romy v Českých Budějovicích. Tato kapitola je tudíž stěžejní pro vyjasňování nejrůznějších rozdílů mezi službami, ze kterých následně vyvstávají zmiňované etické otázky.

2.1 Nabídka možných služeb v městě České Budějovice

Na území Českých Budějovic je aktuálně registrováno devadesát osm sociálních služeb, nehledě na zaměření a cílovou skupinu. Sociální službou se rozumí: „... činnost, kterou zabezpečují poskytovatelé sociálních služeb na základě oprávnění dle zákona č.108/2006 Sb., o sociálních službách, s účinností od 1. 1. 2007. Sociální služby jsou poskytovány jednotlivcům, rodinám i skupinám obyvatel. Zaměřují se na zachování co nejvyšší kvality a důstojnosti života lidí. Mezi nejpočetnější skupiny příjemců sociálních služeb patří zejména senioři, lidé se zdravotním postižením, rodiny s dětmi, ale také lidé, kteří z různých důvodů žijí "na okraji" společnosti.“⁵¹ ..

Kolik registrovaných sociálních služeb existuje pro rodiny s dětmi jsem hledala právě v Registru poskytovatelů sociálních služeb. Zmiňuji pouze ty služby, u kterých je možné s jistotou potvrdit, že jejich služby využívají právě romské rodiny. Na území Českých Budějovic je to jeden azylový dům pro rodiny s dětmi - Azylový dům Filia.

⁵¹ Cit. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*

Dále jsou to dvě nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, jejichž služby nejsou primárně určeny rodinám, ale dětem a mládeži, ale jak jsem již zmiňovala v předchozím textu, v romských rodinách děti často přichází velmi brzy a tak se tyto dvě cílové skupiny částečně překrývají. Zde jde o Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež V. I. P. pod Městskou charitou České Budějovice a Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice. Dále je zde odvětví odborného sociálního poradenství. Zde lze zařadit Poradnu Eva pro ženy a dívky v nouzi pod Diecézní charitou. Poradna Eva poskytuje stejně tak i terénní program. Dalším poradenským centrem je Jihočeská rozvojová o. p. s., která poskytuje více možných služeb, které budu zmiňovat při podrobnější reflexi služby. Odborné sociální poradenství zajišťuje též Jihočeská RŮŽE, z. s. a THEIA - krizové centrum o. p. s. Dále jsou zde dvě sociální aktivizační služby. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka pod Městskou charitou v Českých Budějovicích a Temperi, o. p. s. Temperi, o. p. s. poskytují jak sociálně aktivizační služby, tak centrum pomoci pro rodiny s dětmi. Jako poslední je v nabídce služeb sociální rehabilitace, kterou ambulantně i terénně poskytuje Koníček, o. p. s.⁵² Toto jsou organizace, které poskytují sociální služby romským rodinám. Samozřejmě nejenom romským, ale i majoritním. Vybrala jsem pouze ty služby, o kterých bezpečně vím, že je romské rodiny využívají. Celkem jde tedy na území Českých Budějovic o deset sociálních služeb, které poskytují nejrůznější formy sociální práce a podpory romským rodinám. Zvláštní kategorií je Oddělení sociálně - právní ochrany dětí spadající pod Magistrát města České Budějovice.

Celkem jsem tedy v Registru poskytovatelů sociálních služeb našla deset organizací, které nejrůznějším způsobem pracují s romskými rodinami. Nejčastěji poskytovanou formou sociálních služeb jsou ambulantní a terénní. Jde o odborné sociální poradenství, sociální rehabilitaci, sociálně aktivizační služby, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež a azylový dům. Zda je tato nabídka služeb dostačující nebo nedostačující, je diskutabilní. Počet romských rodin žijících aktuálně na území města České Budějovice se mi nepodařilo dohledat, protože žádná instituce samozřejmě neshromažďuje takové informace, dle kterých by se počet dal odvodit. Historicky ale jejich počet na území města stoupal. *„Počet Romů narůstal: 1976 žilo ve městě 1 056 Romů ve 140 rodinách, 1996 to bylo 1 536 Romů ve 279 rodinách a 2012 již*

⁵² Srov. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*

2 000—2 500 Romů.“⁵³ Je samozřejmé, že jmenované sociální služby nejsou dostupné pouze Romům, neboť by měly být dostupné všem, mj. bez ohledu na rasu, původ atd., ale některé romské rodiny bývají často těmi, kdo jsou jejich aktivními uživateli.

2.2 Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA

Sasanka je sociální služba poskytovaná dle zákona č. 108/ 2006 Sb. o sociálních službách. Spadá do široké nabídky služeb Městské charity České Budějovice.⁵⁴ Zařízení poskytuje své služby od roku 2013, forma sociální práce je zde terénní.⁵⁵ Cílovou skupinou jsou rodiny s dětmi do osmnácti let věku. Největší místa působitě jsou okolí Palackého náměstí a obyvatelé ubytovny Okružní 1/a.⁵⁶ Právě v prostorách ubytovny se nachází i kancelář a zázemí Sasanky, ještě v minulém roce (2018) se zde nacházelo Nízkoprahové zařízení pro děti a mládež Srdíčko - Jiloro, se kterým pracovníci Sasanky také aktivně spolupracovali. Služba neposkytuje fakultativní služby. Kapacita terénní formy poskytování služby je čtyřicet rodin měsíčně.

„*Posláním SASANKY je zlepšení životní úrovně rodin s dětmi prostřednictvím kvalitní a profesionální spolupráce pracovníka s rodinou.*“⁵⁷ Rodinou se v tomto případě rozumí alespoň jeden člověk, který pečuje o nezletilé dítě, tzn. o dítě do osmnácti let. Rodiny, které se se službami Sasanky setkají, jsou ohroženy sociálně nepříznivými vlivy, tzn. nachází se nebo jsou ohroženi sociálním vyloučením. To má za následek ztrátu schopnosti řešit situace s pomocí vlastních sil a rodina nebo jednotlivec tak musí hledat pomoc odborníků. Nejčastěji jsou pracovníci konfrontováni s takovými tématy jako obtíže při hledání zaměstnání, řešení finanční situace a zadlužení, hledání bydlení, zprostředkování komunikace s jinými organizacemi.⁵⁸ S tím souvisí i doprovázení uživatelů a pomoc ve vyřizování např. úředních záležitostí, na které někteří lidé zkrátka sami nestačí. Cílem celé práce a snažení se je tedy samostatná rodina, která své problémy a těžkosti je schopna zvládat samostatně, její členové jsou schopni jednat na školách, úřadech, apod. Rodina, která dokáže zajistit zdravý vývoj dítěte, vhodnou

⁵³ Cit. *ENCYKLOPEDIÉ ČESKÝCH BUDĚJOVIC*

⁵⁴ Srov. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

⁵⁵ Srov. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi. *Registr poskytovatelů sociálních služeb*

⁵⁶ Srov. tamtéž

⁵⁷ Cit. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

⁵⁸ Srov. tamtéž

péči a zvládá výchovu. Důležitým prvkem je také aktivita uživatelů služby, ideálem, a cílem je také uživatel, který aktivně svou nepříznivou životní situaci řeší.⁵⁹

Principy této služby jsou jasně a striktně dané. Jsou jimi konkrétně: profesionalita, interdisciplinární přístup, zaměření na rodinu jako celek a bezplatnost.⁶⁰ Profesionalitou se rozumí diskrétnost projednávaných a svěřených informací, individuální přístup a respektování klientova rozhodnutí. Interdisciplinárním přístupem se rozumí snaha o propojení několika zainteresovaných služeb a odborníků v zájmu a ve prospěch uživatelů. Zaměření na rodinu jasně vyplývá z názvu, pracovníkům Sasanky by mělo jít o chápání rodiny jako celku, měli by rozumět rodinnému zázemí a respektovat a podporovat ho. Posledním bodem je bezplatnost, to znamená, že služba je v plném rozsahu poskytována bez úhrady.⁶¹ Mezi základní činnosti, které jsou poskytovány ze zákona, patří základní čtyři skupiny. To jsou výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti, dále zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, následují sociálně terapeutické činnosti, a poslední skupinou je pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Co se týká požadavků na sociální pracovníky, je zde vyžadované zákonem⁶² stanovený minimální stupeň dosaženého vzdělání, tedy diplom z vyšší odborné školy sociálního zaměření, nebo bakalářský diplom, též sociálního zaměření. Pokud není dosažen alespoň některý z těchto stupňů vzdělání, pracovník může být ve službě zaměstnaný, ale pouze na pozici pracovníka v sociálních službách a tím se určuje jak jeho platové ohodnocení, tak také kompetence a pravomoci. Ostatně jako téměř ve všech sociálních službách, jsou na pracovníky kladeny vysoké požadavky týkající se osobnostního profilu, jeho schopností, dovedností a vlastností, schopnosti přizpůsobit se a rychle reagovat. Pracovníci se denně setkávají se skupinami uživatelů, kteří jsou z jiného sociálního prostředí, jsou jinak vychovaní, mají jiné životní hodnoty a priority i jiný životní styl. Proto je u pracovníků nutná velká dávka empatie, porozumění a trpělivost. Z vlastní zkušenosti vím, že zejména v práci s romskými rodinami je velmi důležitá autenticita a přirozenost pracovníka. Jakmile by zde byla snaha nějak s uživatelem manipulovat, neříkat pravdu, nebo naopak snaha zavděčit se za každou cenu, mělo by to negativní efekt na vztah pracovník - klient služby.

⁵⁹ Srov. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

⁶⁰ Srov. tamtéž

⁶¹ Srov. tamtéž

⁶² Viz. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.

Městská charita spadá pod českobudějovickou Diecézi, tzn., je jedna z charit s právní subjektivitou. Zřizovatelem organizace je Biskupství českobudějovické.⁶³ Celá organizace je tedy postavená na křesťanských základech, tedy zároveň na základních principech křesťanské sociální etiky. Těmi je obecně myšlena personalita, solidarita a subsidiarita.⁶⁴ Příslušnost k církvi nebo náboženské vyznání samozřejmě není a nemůže být podmínkou k přijetí do zaměstnání v této organizaci, ale ze základních hodnot a hodnotového nastavení Městské charity jasně vyplývá, že zaměstnanec se bude řídit křesťanskými principy, bude je uznávat a řídit se jimi ve své práci. Písmo svaté předkládá mnoho morálních pravidel, kterými by se lidé ve vztahu k sobě i bližním měli řídit (viz. Desatero). „*Křesťanská etika vyžaduje, aby věřící žil v míru s ostatními lidmi, soucítil s trpícími, jelikož pro křesťany je jejich společenství založeno na rovnosti před Bohem.*“⁶⁵ Ostatně i Kodex pracovníků Charity Česká republika, který se vztahuje na všechny její pracovníky, má stejnou vypovídající hodnotu. Konkrétně říká, že mezi hlavní zásady poskytování sociální práce patří důstojnost lidské osoby, společné dobro, solidarita, subsidiarita a kvalita.⁶⁶

Hlavními hodnotami, kterými se pracovníci při každodenním poskytování služby mají řídit, jsou pravda, svoboda, spravedlnost a láska.⁶⁷

Pokud bych měla zmínit i základní a nejběžnější rozdělení metod sociální práce, jde o individuální sociální práci, skupinovou, kam se počítá i práce s rodinou a poslední metodou je práce s komunitou. Troufám si tvrdit, že Sasanka ve své práci využívá všech těchto metod, protože v běžné praxi nepracuje vždy pouze s celou rodinou. V některých intervencích pracuje s jednotlivci a dlouhou dobu zaměstnanci obývali kancelář v prostorách ubytovny na Okružní, kde žije pouze romská komunita. S komunitou jako celkem se též pracovalo.

Pracovníci Sociálně aktivizační služby nemají velké pravomoci, co se týká uživatelů. Služba je povinná řídit se, mimo interních předpisů a etických kodexů, zejména Zákonem o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Dle tohoto zákona tyto aktivizační služby spadají do skupiny sociálních služeb, které mají preventivní charakter.⁶⁸ Pracovníci mají povinnost sdělovat bezplatně na písemné vyžádání potřebné informace

⁶³ Srov. Seznam charit v českobudějovické diecézi. *Diecézní charita České Budějovice*

⁶⁴ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 179.

⁶⁵ Cit. Křesťanská etika. In: *Wikipedia: the free encyclopedia*

⁶⁶ Srov. Kodex Charity Česká republika. In: *Městská charita České Budějovice*

⁶⁷ Srov. tamtéž

⁶⁸ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.

orgánu sociálně - právní ochrany dětí. „*Poskytovatel sociálních služeb, který poskytuje pro rodiny s dětmi nebo pro děti sociální službu uvedenou v §37 odst. 3, §48, 52, 54, 57, 58, 60, 60 a, 62, 65 nebo §69, je povinen, pokud nejde o případ uvedený v odstavci 1 nebo neposkytuje-li sociální službu anonymně, na písemnou žádost sdělit bezplatně orgánu sociálně-právní ochrany dětí:*

a) zda osobě uvedené v žádosti orgánu sociálně-právní ochrany dětí poskytuje nebo poskytoval sociální službu,

b) druh a formu poskytované sociální služby a dobu poskytování a

c) zhodnocení průběhu poskytování sociální služby.“⁶⁹

Důležité je, že uživatelé využívají služeb Sasanky dobrovolně a ze svého svobodného rozhodnutí. Jediným případem, kdy je možné, aby spolupráci s organizací měla rodina povinně, je, pokud orgán sociálně - právní ochrany dětí tak určí a doporučí spolupráci, kterou si následně ověřuje. Sasanka jako služba nemá direktivní charakter a je na jednotlivých rozhodnutích uživatelů služby, zda se rozhodnou např. poradenskou činnost následovat nebo ne.

Spolupráce Sasanky s dalšími organizacemi a službami je jasně dána ze základních principů služby. Jedním z nich je totiž interdisciplinární přístup. Konkrétně je tím myšlena: „*snaha o součinnost mezi službami a spolupráci s dalšími odborníky v zájmu a ve prospěch uživatelů.“⁷⁰* V současné praxi je interdisciplinární přístup a z něj vycházející případové konference velmi oblíbený a využívá ho více a více služeb. Případové konference nebo setkání dávají nejrůznějším spolupracujícím organizacím možnost setkat se s kolegy tváří v tvář, promluvit si konkrétně o důležitých případech v praxi, ale jsou také důležitou zpětnou vazbou a podnětem k novým pracovním metodám, přístupům, krokům. Osobně případové konference vnímám jako velmi užitečné a jsem ráda za jejich existenci. Přinášejí nové podněty do sociální práce v propojení nejrůznějších oblastí nejen sociální práce. Sasanka v rámci svojí práce nejčastěji spolupracuje s Magistrátem města České Budějovice, resp. orgánem sociálně - právní ochrany dětí. Dále s nízkoprahovými zařízeními pro děti a mládež na území města České Budějovice, s Poradnou Eva pro ženy a dívky v nouzi, s Městskou policií,

⁶⁹ Cit. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.

⁷⁰ Cit. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

také s Asistenty prevence kriminality nebo s organizací Temperi, o. p. s. Nejčastěji jsou to instituce a organizace pracující s romskými rodinami nebo dětmi.

2.3 Oddělení sociálně - právní ochrany dětí

Oddělení sociálně - právní ochrany dětí v Českých Budějovicích formálně spadá pod Odbor sociálních věcí, který je součástí Magistrátu města České Budějovice. Myslím si, že by bylo na místě v první řadě osvětlit, co je to vlastně sociálně - právní ochrana dětí.

*„Sociálně - právní ochranou dětí se rozumí zejména ochrana práv **dítěte** na příznivý vývoj dítěte a jeho řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte včetně ochrany jeho jmění a působení směrem k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.*

*Sociálně - právní ochrana představuje soubor různých opatření a nástrojů, které je třeba používat včas, vhodně a účelně s vědomím, že předním hlediskem sociálně - právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Při tom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.*⁷¹ Sociálně - právní ochrana je též poskytována všem bez rozdílu, tzn. že neklade důraz na rasu, náboženské vyznání, pohlaví, jazyk, politickou, národnostní či etnickou příslušnost.⁷² Mohlo by se zdát, že do konceptu této diplomové práce, která pojednává o organizacích pracujících s romskými rodinami tato část ani nepatří, opak je ale pravdou. Do kontaktu s Odborem sociálních věcí, resp. s orgánem sociálně - právní ochrany dětí se dostane mnoho a mnoho romských rodin. Ať už se jedná o pomoc a dohled kurátorů pro mládež, jednání o náhradní rodinné péči nebo přímo o kontakt s pracovníky sociálně - právní ochrany dětí, rozhodně nejde o nic neobvyklého. Z vlastní praxe mohu říci, že cca 80 % uživatelů Nízkoprahového zařízení pro děti a mládež V. I. P., ve kterém již delší dobu působím jako sociální pracovnice, přišlo do kontaktu s některým z úseků oddělení.

⁷¹ Cit. Sociálně-právní ochrana dětí. *Jihočeský kraj*

⁷² Srov. Sociálně-právní ochrana dětí. *Město pro rodinu*

Sociálně - právní ochrana dětí náleží všem dětem, které se zdržují na území města České Budějovice a které nepřesáhly horní hranici 18 - ti let. Možnost využít sociálně - právní ochranu mají všechny děti, bez ohledu na jejich státní občanství, ale orgán se zaměřuje zejména na děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní své rodičovské povinnosti nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti.⁷³ Dále jsou to děti:

- a) *„které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte;*
- b) *které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší 15 let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;*
- c) *které se opakovaně dopouštějí útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;*
- d) *na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu;*
- e) *které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení poskytujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;*
- f) *které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;*
- g) *které jsou žadatelé o azyl odloučenými od svých rodičů, popřípadě jiných osob odpovědných za jejich výchovu; pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.“⁷⁴*

Jak je jasné vidět, v každém bodě se promítají rodiče jako spouštěč nebo člověk s primární odpovědností za dítě do 18 – ti let věku, takže sociálně - právní ochrana dětí

⁷³ Srov. Sociálně-právní ochrana dětí. Jihočeský kraj

⁷⁴ Cit. tamtéž

jakožto instituce nikdy nejedná pouze s rodiči nebo pouze s dětmi, ale vždy s celou rodinou. Dalo by se říci, že cílem práce a posláním orgánu sociálně - právní ochrany dětí je spokojené, zabezpečené dítě, které není ohrožováno patologickými nebo jinými sociálně nepříznivými vlivy. Dalším cílem, se stejným nádechem, je bezproblémově fungující rodina, která na konci spolupráce nepotřebuje institucionální pomoc.

Co se týká požadavků na pracovníky, platí zde stejná zákonná pravidla jako pro kteroukoliv jinou registrovanou sociální službu, tedy pro výkon práce sociálního pracovníka je nutné splňovat minimálně vyšší odborné vzdělání sociálního směru, ideálně potom bakalářský stupeň studia, též sociálního zaměření. Jako pro ostatní sociální pracovníky zde platí povinnost dalšího vzdělávání, což je 24 hodin za rok. U pracovníků sociálně - právní ochrany dětí (dále jen SPOD) je přece jenom ještě o něco více požadavků na osobnostní profil jedince. Jde o to, že práce na tomto oddělení je velmi psychicky náročná a rozhodně ovlivňuje i osobní život, neboť někdy přináší neuvěřitelné příběhy a osudy. Pracovník musí být flexibilní, neboť se nikdy dopředu neví, jaké dítě a v jaké části spadající do územního celku bude potřebovat podporu a pomoc. Existují i různé non – stop služby pracovníků SPOD, takže pracovník nikdy neví, jestli mu nezazvoní telefon uprostřed noci a nebude muset vyrazit na pomoc k nějaké akutní události. U pracovníků SPOD je také velmi důležitá znalost zákona o sociálně - právní ochraně dětí.

Tím se dostávám k tomu, jakými všemi legislativními nařízeními se pracovníci SPOD musí řídit. V první řadě je to rozhodně zmiňovaný Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně - právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Dále jsou to dokumenty: *„Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, Zákon č. 213/2008 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů a v neposlední řadě Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.“*⁷⁵ Na sociální pracovníky se ovšem vztahuje Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

⁷⁵ Cit. Sociálně-právní ochrana dětí. *Jihočeský kraj*
27

Pokud bych se měla zmínit o vlivu zřizovatele na fungování orgánu, je zde jasná návazná linie na Magistrát města České Budějovice. Jako jiné samosprávné orgány má pravomoc provozovat sociálně - právní ochranu dětí. V počátku všeho je zájmem města, aby u dětí ohrožených nějakými nepříznivými vlivy nedocházelo k dalším negativním důsledkům, a proto má velký zájem poskytovat pomoc jak dětem, tak celým rodinám v tíživých situacích. Pracovnice SPOD mají striktně dané pravomoci jak legislativními omezeními, tak vnitřními předpisy a standardy kvality. Na rozdíl od sociálně aktivizačních služeb má tato část systému sociální práce spíše direktivní charakter. Pracovnice mají v popisu práce jak kontrolu, tak doprovázení, účast při soudních řízeních nebo při zásazích Městské i státní Policie České republiky. Seznam organizací, se kterými OSPOD spolupracuje, je opravdu dlouhý, ale rozhodně mezi ně patří např. všechny stupně soudů, již zmíněná policie, Úřad práce ČR, krajský úřad, mnoho základních i mateřských škol, pedagogicko - psychologická poradna, Diagnostický ústav v Homolích, mnoho klinických psychologů, střediska výchovné péče a dětské domovy.⁷⁶ Dále jsou to zařízení jako nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, detoxikační a protialkoholní stanice, kontaktní centra, adiktologické služby, azylová a jeslová zařízení a v neposlední řadě např. Nemocnice České Budějovice. Samozřejmě je zde spolupráce i mezi třemi službami, kterými se zabývám v této práci, tedy Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka - Orgán sociálně - právní ochrany dětí - Jihočeská rozvojová, o. p. s.⁷⁷

Práce pro OSPOD je dle hodnocení veřejnosti a laických názorů velmi negativně hodnocena. Dlouhodobě mají, povětšinou pracovnice, ošklivou nálepku nepřijemných úřednic, které vlastně berou děti a chytají nezletilé podnapilé skupinky dětí v barech. Nutno říci, že kontrolu nezletilců v barech, obchodních centrech nebo hernách provádí OSPOD 4–6krát do roka,⁷⁸ a je to jeden z bodů náplně jejich práce. O odejmutí dítěte z péče rodičů a následném přesunutí do některého ústavního zařízení nebo prozatímní péče rozhoduje některý ze soudů a pracovnice SPOD jsou podporou dítěti při těžkých chvílích opouštění domova, mnohdy slouží i jako podpora a pomoc celé rodině, ale rozhodně nerozhodují o odebrání nebo neodebrání dítěte, od toho jsou zde soudci. Práce pro OSPOD musí být psychicky velmi náročná a rozhodně zasahuje i do osobního

⁷⁶ Srov. Standardy kvality sociálně-právní ochrany dětí: Standard č. 7. *Město pro rodinu*

⁷⁷ Srov. tamtéž

⁷⁸ Srov. tamtéž

života, určitě to není práce jen tak pro někoho. Hlavně jí musí vykonávat člověk, který je sám dostatečně duševně a psychicky vyzrálý, který má nějaké profesní zkušenosti v pomáhajících profesích a který se nebojí udělat velká rozhodnutí, která mohou změnit životy druhých, mnohdy těch nejmenších.

2.4 Jihočeská rozvojová o. p. s.

Jihočeská rozvojová o. p. s., je, jak již vyplývá z názvu: „...*právníckou osobou zapsanou v rejstříku obecně prospěšných společností vedeným Krajským soudem v Českých Budějovicích*“⁷⁹. Taktéž je registrovaným poskytovatelem sociálních služeb, dle Zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb. Také je osobou pověřenou k výkonu sociálně - právní ochrany dětí a dle Zákona č. 202/2012 o mediaci také poskytovatelem mediací.⁸⁰

Jihočeská rozvojová o. p. s. (dále jen Jihočeská rozvojová) poskytuje mnoho různých obecně prospěšných služeb v nejrůznějších oblastech. Jednou z nich je např. podpora Jihočeského kraje v sociální a ekonomické oblasti a podpora podnikání. Dále je to podpora cestovního ruchu v Jihočeském kraji, podpora mezinárodní spolupráce, rozvoj lidských zdrojů a v neposlední řadě také komunitní rozvoj a podpora občanských společností. To vše samozřejmě na území Jihočeského kraje.⁸¹ Tyto služby mají určitou formu poskytování, jde o úplatné i bezúplatné poradenství, bezplatný informační servis, školící akce pro širokou veřejnost, realizace dílčích projektů navázaných na krajské i národní grantové programy a uzavírání pěstounských dohod, spolupráce s pěstounskými rodinami a jejich doprovázení.⁸²

Po prvním shlédnutí webových stránek společnosti je nejzřetelnějších šest stěžejních bodů, které jsou uvedené na hlavní straně. Pochopila jsem, že jsou pro Jihočeskou rozvojovou těmi nejdůležitějšími. Jsou mezi nimi: „*Občanská poradna, akreditované služby v oddlužení, rodina - služby pro pěstouny, naproti rodině, dohoda - mediační centrum, komunitní plánování.*“⁸³

⁷⁹ Cit. Statut Jihočeské rozvojové o. p. s. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁸⁰ Srov. Výroční zpráva 2017. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁸¹ Srov. tamtéž

⁸² Srov. tamtéž

⁸³ Cit. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

Na Občanskou poradnu při Jihočeské rozvojové se může obrátit kdokoliv, kdo potřebuje odborné poradenství v oblasti sociálních dávek, zadlužení, pracovního práva a zaměstnanosti, bydlení, ochrany spotřebitele, ochrany majetku, bydlení nebo např. pojištění. Posláním občanské poradny je tedy poskytnout každému, kdo se vyskytne v nějaké nepříznivé situaci, odbornou radu ve všech těchto zmiňovaných oblastech. Cílem je potom informovaný klient o svých možnostech, právech a povinnostech. Mezi hlavní a nejdůležitější zásady práce patří anonymita, důvěrnost a respekt.⁸⁴ To znamená, že pracovník by nikdy neměl zaujímat hodnotící postoj ve směru klientovi situace, měl by vycházet z toho, co ví a z klientovy situace a možností. Cílovou skupinou poradny jsou: „*Oběti trestné činnosti; osoby se zdravotním postižením; osoby v krizi; osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách; osoby, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy; rodiny s dítětem/děťmi a seniori.*“⁸⁵ Romské rodiny se v tomto výčtu rozhodně objevují, často jsou v krizi, žijí v sociálně vyloučených komunitách, vedou rizikový způsob života. Klienti poradny romské rodiny rozhodně jsou.

Další zásadní činností pro Jihočeskou rozvojovou jsou Akreditované služby v oddlužení. Jihočeská rozvojová tak nabízí akreditovanou službu povolenou Ministerstvem spravedlnosti ČR. Konkrétně se jedná o služby jako sepsání a podání návrhu na oddlužení, které mohou provádět pouze advokáti, notáři, exekutoři, apod., ale jsou velmi nákladné. Jihočeská rozvojová tak plní úplně stejnou funkci, ale bezplatně.⁸⁶

Další službou je Středisko Služby pro pěstouny. Posláním Střediska je pomáhat dětem, které vyrůstají v náhradních rodinách a podporovat náhradní rodiče ve výchově.⁸⁷ Cílovou skupinou jsou tak rodiny žijící v Jihočeském kraji, které jsou zapojené do pěstounství. Hlavní cíle jsou uvedeny tři: „*Dítě zná svoji minulost a ví, z jakého důvodu vyrůstá v náhradní rodině; dítě a pěstoun mají zajištěnou pravidelnou podporu; dítě a pěstoun udržují kontakty se společností i mimo rodinu.*“⁸⁸ Hlavními zásadami jsou bezpečí a otevřenost. Bezpečím se rozumí to, že pracovníci vychází z individuálních případů a názorů jak dítěte, tak pěstounů. Samozřejmě i zde fungují přísná pravidla ohledně ochrany osobních dat. Otevřeností je potom zejména empatie a lidský přístup, vždy jsou nestranně zvažovány názory obou stran, tedy jak dítěte, tak

⁸⁴ Srov. Občanská poradna. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁸⁵ Cit. tamtéž

⁸⁶ Srov. Akreditované služby v oddlužení. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁸⁷ Srov. Středisko Služby pro pěstouny. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁸⁸ Cit. tamtéž

pěstounských rodičů. Pracovníci se také snaží informace vždy sdělovat srozumitelně. Jihočeská rozvojová má, jak jsem již uvedla, také pověření k některým výkonům sociálně - právní ochrany dětí. Jedná se opět o oblasti týkající se pěstounství.⁸⁹

Čtvrtým pilířem Jihočeské rozvojové je služba Naproti rodině. Troufám si tvrdit, že v této službě se s romskými rodinami pracovníci setkávají nejvíce. Proč, to vyplývá jasně z definice poslání. *„Posláním střediska Naproti rodině je podpora a pomoc ohrožené rodině s nezletilými dětmi. Ohrožená rodina se nachází v nepříznivé sociální situaci, kterou nedokáže sama bez podpory a pomoci překonat, nebo jí taková situace hrozí. Nepříznivou sociální situaci se rozumí: ztráta bydlení; rozpad rodiny (hrozí odebrání dětí z rodiny či děti již byly odebrány); nedostatek finančních prostředků; nezaměstnanost; nevyhovující bytové podmínky (hygiena, vedení domácnosti...); nedostatečné rodičovské kompetence.“*⁹⁰ Romské rodiny jsou často k podobným sociálním a životním těžkostem velmi blízko, nejenom svým životním stylem, ale i historickými předpoklady, což jsem uváděla v kapitole č. 1. Cílová skupina je potom úplně stejná, jako u Sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi Sasanka a vlastně i u Orgánu sociálně - právní ochrany dětí - tedy rodina s dětmi do 18 - ti let. Samozřejmě žijící na území Jihočeského kraje. Cíle jsou jasně stanovené, na konci spolupráce by ideálně mohla být rodina, která má stabilní bydlení, děti plní školní docházku, rodina má stabilní finanční zázemí a mu zajištěný kontakt se společenským prostředím. Služba je poskytována zcela bezplatně. Zásady jsou respekt a důvěra, podobně jako u předešlých služeb.⁹¹

Dalším zmiňovaným je Mediační centrum Dohoda. Mediace je určitá forma práce, při které dochází k řešení nějakého problému nebo sporu, a to cestou dohody, na kterou přistoupí obě strany. *„Mediace je určena všem, kteří jsou v konfliktu či sporu a chtějí by danou situaci řešit efektivně, a předejít tak zdlouhavému soudnímu řízení (např. spory se zaměstnavatelem, spotřebitelské vztahy typu reklamace apod.). Zejména je určena těm, kteří potřebují uzavřít dohodu s někým, kdo je jim blízký (např. majetkové záležitosti v rodině, změnové stavy v rodině, sousedské spory apod.)“*⁹² Mediace jako taková je zpoplatněná a provádí ji profesionální mediátor zapsaný u Ministerstva

⁸⁹ Srov. Středisko Služby pro pěstouny. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁹⁰ Cit. Naproti rodině. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁹¹ Srov. tamtéž

⁹² Cit. Mediační centrum DOHODA. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

spravedlnosti ČR.⁹³ Pro potřeby této práce dle mého názoru není potřeba službu mediace dále řešit, neboť jí nevyužívá mnoho romských rodin.

Poslední bod je Komunitní plánování. Jedná se o metodu plánování sociálních služeb tak, že jsou do ní zapojeny nejrůznější složky, od uživatelů, poskytovatelů, po zadavatele. Jihočeská rozvojová se do plánování zapojuje od roku 2010 a díky němu realizuje několik projektů v různých oblastech Jihočeského kraje.⁹⁴

Požadavky na pracovníky jsou stejné, jako u dvou již zmiňovaných organizací. Dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, je nutné, aby pracovník splňoval minimální dosažené vzdělání sociálního zaměření, doloženými tituly DiS. nebo Bc. Jako u předešlých služeb, osobnostní předpoklady na pracovníky jsou vysoké. Služba Naproti rodině je srovnatelná se Sasankou. Dle mého názoru a zkušeností jsou však stále kladeny největší požadavky na pracovník SPOD.

Pravomoci pracovníků jsou zde na rozdíl od Sasanky podpořeny pověřením k výkonu sociálně - právní ochrany dětí. Některé služby mají pouze informativní charakter, některé podpůrný, některé direktivní.

I Jihočeská rozvojová spolupracuje s mnoha dalšími organizacemi, vyplývá to z jejího širokého zaměření. *„Jihočeská rozvojová o.p.s. spolupracuje se širokým spektrem partnerů z neziskového sektoru, dále pak s poskytovateli sociální služeb, zaměstnavateli, vzdělávacími institucemi, úřady práce a organizacemi státní správy i samosprávy. Své aktivity zaměřuje především na tyto cílové skupiny: • neziskové organizace; • poskytovatele a zadavatele sociálních služeb; • zaměstnavatele a jejich zaměstnance; • podnikatelské subjekty; • nezaměstnané a nezaměstnaností ohrožené osoby; • osoby se zdravotním znevýhodněním; • osoby v sociální nouzi a životní krizi; • osoby pečující a osoby v evidenci (SPOD); • děti v pěstounských rodinách (SPOD); • děti (SPOD); • generaci 50+.“*⁹⁵

Jihočeská rozvojová je jako obecně prospěšná společnost velkým přínosem do fungování Jihočeského kraje. Má široké zaměření, poskytuje služby jak poradenské, ambulantní, tak se nebojí vyslat pracovníky do terénu přímo do rodin, kde jsou potřeba. Podpora pěstounských rodin má také velmi široký záběr a nejenom, že rodinám se dostává cenných rad a zkušeností od profesionálů, jsou pro ně připraveny i víkendové akce, pobyty, další vzdělávání. Služba Naproti rodině nejvíce zapadá do konceptu této

⁹³ Srov. Mediační centrum DOHODA. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁹⁴ Srov. Komunitní plánování. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

⁹⁵ Cit. Výroční zpráva 2017. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

práce, je srovnatelná se Sasankou, i když neplní přímo aktivizační funkci. Náplň práce pracovníků obou služeb je srovnatelná.

3 Reflexe vybraných třech zařízení pracujících s Romy v Českých Budějovicích

Jedním z bodů této práce směřem k naplnění jejího cíle je kritická reflexe jednotlivých vybraných zařízení pracujících s Romy v Českých Budějovicích, které byly představeny v předchozí části s ohledem na vyselektování etických otázek, které se v praxi těchto zařízení objevují.

Samostatné oblasti, ze kterých vyplývají možné etické otázky, jsou rozebrány v podkapitolách níže. Věnuji se zejména vybraným otázkám reflexe poslání a cílů jednotlivých zařízení, dále hodnotovému nastavení organizace, požadavkům na sociální pracovníky, při přímé sociální práci uznávaným principům a pravomocím vyplývajícím ze samotné povahy organizací.

3.1 Poslání a cíl práce vybraných zařízení

Pro upřesnění a připomenutí jednotlivých cílů všech tří služeb je na úvod v krátkosti shrnu. V kontextu této práce chápu poslání a cíl práce s jednotlivými rodinami jako velmi úzce spjaté pilíře. „*Posláním Sasanky je zlepšení životní úrovně rodin s dětmi prostřednictvím kvalitní a profesionální spolupráce pracovníka s rodinou.*“⁹⁶ Z pohledu Orgánu sociálně - právní ochrany dětí je cílem a posláním práce spokojené a zabezpečené dítě, které není ohrožováno patologickými nebo jinými sociálně nepříznivými vlivy. Stejně tak je cílem bezproblémově fungující rodina, která je na konci spolupráce schopna fungovat bez další institucionální pomoci.⁹⁷ U Jihočeské rozvojové je na rodinu nejvíce zacílená definice služby Naproti rodině. Podle ní je posláním a cílem práce: „... *podpora a pomoc ohrožené rodině s nezletilými dětmi. Ohrožená rodina se nachází v nepříznivé sociální situaci, kterou nedokáže sama bez podpory a pomoci překonat, nebo jí taková situace hrozí.*“⁹⁸ Ze všech definic vyplývá, že cílem a posláním sociální práce s uživateli služby, v tomto případě s rodinou, je její

⁹⁶ Cit. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

⁹⁷ Srov. Sociálně-právní ochrana dětí. *Jihočeský kraj*

⁹⁸ Cit. Naproti rodině. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

samostatnost, spokojenost, zlepšení životní úrovně. Nezbytným mezikrokem v tomto přechodu je určitá pomoc, podpora a profesionální práce s celou rodinou.

Že tyto organizace pracují s rodinami, které se nachází v životní tísní, nějaké nešťastné životní situaci, ohrožené sociálně nepříznivými vlivy, je jasné. Právě pro ně tu jsou. Sociální pracovníci jsou dle Zákona č. 108/ 2006 Sb. o sociálních službách vystudovaní profesionálové, ale denně přichází do styku s lidmi, kteří jsou z diametrálně rozdílně sociální vrstvy. Objektivně jsou to lidé s nižším IQ, často se nejvyšším stupněm vzdělání ze základní školy, vychovaní romskou komunitou, v prostředí, kde nebylo lehké vyrůstat, kde hodnoty a slušnost nehrály příliš velkou roli. Tohle všechno zmiňuji proto, že si kladu otázku, zda tak diametrálně odlišné postavení obou pólů může ovlivňovat samotnou sociální práci. Jinak řečeno, **zda moc a postavení pracovníka může ovlivňovat jeho chování k uživatelům služby a jeho práci.**

3.2 Hodnoty vybraných zařízení

Existuje mnoho definic a vysvětlení toho, co to jsou hodnoty. Pro potřeby této práce je dle mého názoru velmi výstižná definice popisující hodnoty: „*Vyplývají z vlastností věcí*“⁹⁹ V tomto případě by to znamenalo z potřeb uživatelů jednotlivých služeb. Jiná definice říká, že: „*Slovo hodnota na první pohled evokuje cokoliv, co vítáme, čemu umožníme, aby motivovalo naše jednání nebo utvářelo a ovlivňovalo naše myšlení.*“¹⁰⁰ O hodnotách jsme schopni jako lidé přemýšlet, utvářet je, sdílet, usilovat o ně, následovat, přizpůsobit jim svůj život.¹⁰¹

Co se týká všech tří zmiňovaných služeb, je zde předpoklad, že budou postaveny na stejných hodnotách. Paní Nečasová z Fakulty sociálních studií MU Brno ve své prezentaci uvádí tři základní hodnotové rámce:

- „*Principy individuální práce s klientem: Biestek (40. - 50. léta 20. st.)*
- *Principy individuální práce s klientem + zasazení klienta do sociálního rámce: Butrymová (80. léta 20. st.)*
- *Pravidla dobré praxe vycházející z hodnot: jedinečnost a hodnota každého člověka, svoboda, spravedlnost: Clark (90. léta 20. st.)*¹⁰²

⁹⁹ Cit. BROŽÍK, Vladimír. *O hodnotách a lůd'och.* s. 116.

¹⁰⁰ Cit. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci.* s. 59.

¹⁰¹ Srov. tamtéž, s. 60.

¹⁰² Cit. NEČASOVÁ, Mirka. *Etika sociální práce.*

Troufám si tvrdit, že všechny tyto hodnoty se přímo dotýkají všech zmiňovaných služeb a jsou v souladu s Etickým kodexem a všemi legislativními dokumenty i mezinárodními úmluvami. Stěžejními jsou zde zejména hodnoty, jako je jedinečnost každého člověka, svoboda, spravedlnost. Tyto hodnoty jsou tedy samozřejmé pro všechny služby, neboť je logické, že při svém fungování se jimi řídí, jestliže se řídí i kodexy, legislativou, dokumenty. I když vždy zde hrají roli i osobní hodnoty a nastavení jednotlivých pracovníků, pracovníci by se měli řídit nastavením organizace a přijmout jej pro svou praxi. Přeci jenom je v užším výběru tří služeb jedna, která má určitou „přidanou hodnotu“. Myslím tím křesťanské hodnoty, které ovlivňují práci Sasanky. Městskou charitu zřizuje Biskupství českobudějovické, křesťanské základy jsou tedy nosným pilířem celé organizace. V souladu s křesťanskou etikou mezi základní hodnoty Sasanky patří tři principy- personalita, solidarita a subsidiarita. Také by zde bylo vhodné zmínit Desatero jako základní systém křesťansko - etického hodnocení dobré a špatné. Pracovníci ze své pozice nemusí být věřící, resp. věřit v Boha, ale také by na druhou stranu neměli víru podsouvat a podbízet uživatelům služby. Jejich postoj by měl být navenek nehodnotící, otevřený všem názorům, přesto by se měli řídit křesťanskými principy. V této souvislosti vyvstává etická otázka: **mělo by být náboženství součástí sociální práce, popř. do jaké míry by mělo práci ovlivňovat?**

3.3 Požadavky na sociální pracovníky

Pokud si člověk vybere za své povolání profesi sociálního pracovníka, musí být připravený přinášet nemalé oběti, učit se nové věci, být kreativní, oddaný a ve své práci by měl vidět smysl. Potvrzuje to nejen praxe, ale i odborná literatura. „... *služba druhým vyžaduje od těch, kteří ji hodlají poskytovat, určité osobní dispozice, vzdělání a mnohdy i ochotu přinášet oběti. Ne každý, kdo chce být např. učitelem, má předpoklady k tomu, aby se stal opravdu dobrým pedagogem.*“¹⁰³ Jinak tomu není ani u sociálních pracovníků.

Kromě osobnostních předpokladů pro výkon profese sociálního pracovníka jsou zde již zmiňované legislativní omezení. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jasně stanovuje, konkrétně v §109 a §110, minimální stupeň dosaženého vzdělání i

¹⁰³ Cit. JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. s. 157.

vlastní náplň práce.¹⁰⁴ Jde tedy o vyšší odborné nebo vysokoškolské vzdělání sociálního zaměření - v oborech: „sociální práce, sociální politika, sociální pedagogika, sociální péče, sociální patologie, právo nebo speciální pedagogika.“¹⁰⁵ Je tedy shodné u všech tří vybraných služeb, že sociální pracovníci musí splňovat tuto podmínku. Zákon dále upravuje i další vzdělávání sociálních pracovníků v §111.¹⁰⁶

V tomto bodě narážím i na možný všeobecný názor na sociální pracovníky, na postoj uživatelů k pracovníkům. Z jednoho z mnoha výzkumů vyplývá, že: „Laická veřejnost hodnotila profesi sociálního pracovníka následovně: 35 % z respondentů se domnívala, že je to profese ani prestižní ani neprestižní, 33 % jako spíše neprestižní a 17 % jako spíše prestižní.“¹⁰⁷

Jednou ze zásad v sociální práci je také profesionalita. V našem kulturním okruhu je jako profesionál mnohdy chápán člověk, který chodí pravidelně do práce a také za to dostává výplatu.¹⁰⁸ Je všeobecně známo, že v sociálních oborech jsou mzdy hluboko pod průměrným platem, který k prosinci 2018 činí 31 516 Kč.¹⁰⁹ Proto bych se přikláněla spíše k definici profesionality: „Odvést profesionální práci znamená jednak, že je pracovník zručný a pečlivý, a jednak, že jedná odpovědně vzhledem ke klientům i společnosti... S rolí profesionála se nepochybně vážou i standardy jednání.“¹¹⁰

Přesto v souvislosti s kompetencemi a svěřenou mocí, náplní práce jednotlivých služeb, prostředí a postavení, ve kterém se nachází, vidím rozdíly. V souvislosti s tím, že celá tato podkapitola pojednává o požadavcích na sociální pracovníky, vyvstává otázka: **určuje úroveň prestiže a úředního postavení i přístup a každodenní práci sociálních pracovníků a jejich profesionalitu?** Pro bližší vysvětlení: pracovnice OSPODu se nachází v úřední budově Magistrátu města České Budějovice, schůzky se konají v kancelářích a jedná se o vážných věcech, kurátorky často řeší velmi těžké osudy dětí nebo mládeže. Zatímco pracovníci Sasanky poskytují své služby v terénu, tudíž často navštěvují rodiny doma, v jejich přirozeném prostředí, kde se rodiny cítí jistěji. Pracovníci Jihočeské rozvojové jsou někde na pomezí mezi kanceláří a terénem.

¹⁰⁴ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.

¹⁰⁵ Cit. tamtéž

¹⁰⁶ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách.

¹⁰⁷ KUDLOVÁ, Eva. *Prestiž oboru sociální práce očima zainteresované veřejnosti a sociálních pracovníků*

¹⁰⁸ Srov. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 72.

¹⁰⁹ Srov. Mzdy-vývoj mezd, průměrné mzdy 2019-5 let. *Kurzycz*.

¹¹⁰ Cit. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 73.

3.4 Principy

Asi každá organizace si na začátku své existence stanoví základní principy, podle kterých se při své práci řídí a kterých se drží. Principy by se daly definovat i jako nějaká hybná síla, která tvoří směr a cíl organizace. Dle jednoho z mnoha internetových zdrojů je princip: „...základní myšlenka, předpoklad, obecná zákonitost, výchozí zásada, pravidlo, morální a etická zásada...“¹¹¹ V souladu s Etickým kodexem sociálních pracovníků je zde nejvýznamnější právě pojem etická zásada.

Sasanka jako své principy uvádí profesionalitu, interdisciplinární přístup, zaměření na rodinu jako celek a bezplatnost.¹¹² OSPOD poskytuje sociálně - právní ochranu, která je poskytována všem bez rozdílu, tzn. neklade důraz na rasu, náboženské vyznání, pohlaví, jazyk, politickou, národnostní či etnickou příslušnost.¹¹³ Jihočeská rozvojová uvádí jako principy Občanské poradny: „*Bezplatnost, diskrétnost, nezávislost, nestrannost, individuální přístup ke klientovi a respektování jeho potřeb, respektování volby uživatelů služby, týmová spolupráce všech pracovníků, podpora k nezávislosti a osobní odpovědnosti a soulad s principy Charty občanských poraden, s Etickým kodexem sociálního pracovníka a Etickým kodexem občanského poradce, platnými právními předpisy a ostatními vnitřními předpisy organizace.*“¹¹⁴ Nutno z pozice sociální pracovnice říci, že každá organizace má vlastní Standardy kvality sociálních služeb, které jsou, kromě povinně zveřejňovaných částí, neveřejné a obsahují nejenom principy, ale veškeré další nejdůležitější informace pro chod služby.

V této souvislosti vyvstává také tlak na sociální pracovníky, protože jak už jsem zmiňovala, pozice sociálního pracovníka je nevděčná, na dnešní poměry slabě ohodnocena, a navíc jsou na ní kladeny vysoké požadavky. To vychází i ze zde zmiňovaných principů. Sociální pracovník musí být nestranný, musí se individuálně věnovat klientovi, službu poskytuje bezúplatně, respektuje názor a volbu svých klientů, i když je to někdy možná proti jeho přesvědčení nebo logickému myšlení. Už jsem zmiňovala i osobnostní předpoklady a požadavky na charakter a mravní vlastnosti pracovníků. V určitých pozicích a určitých situacích se sociální pracovník pro svou

¹¹¹ Cit. Pojem princip. *SCS.ABZ.CZ: Slovník cizích slov.*

¹¹² Srov. Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA. *Městská charita České Budějovice*

¹¹³ Sociálně-právní ochrana dětí. *Město pro rodinu.*

¹¹⁴ Cit. Občanská poradna. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

práci skutečně musí obětovat. V takovou chvíli se nebezpečně blíží syndrom vyhoření, ale také jsou zátěžové zkoušky podrobeny emoce pracovníků. **Do protipólu se tak staví klient a jeho práva a pracovník se svými emocemi a osobnostními rysy.**

3.5 Právomoci

Z celého předchozího textu je jasné, že se zde jedná o tři organizace, které všechny poskytují služby pro romské rodiny s dětmi, teoreticky je cíl a poslání všech služeb podobný, přesto jsou tu značné rozdíly. Rozdíly tvoří právě i pravomoci jednotlivých služeb, které jsou již z povahy jejich zřizovatele odlišné.

Sasanka je organizace zřizovaná Biskupstvem českobudějovickým a má nedirektivní charakter, je službou, která poskytuje sociální poradenství, potravinovou pomoc, doprovody, podporu a nácvik sociálních kompetencí. OSPOD je naproti tomu velmi direktivním orgánem, ze své povahy úřadem, který má poměrně široké kompetence, má nejen pomáhat rodičům a dětem, ale na druhou stranu také s rodiči projednává nedostatky ve výchově a chování dětí, rozhoduje o svěření dítěte do péče, působí na pachatele trestné činnosti, podává nejrůznější návrhy k soudům.¹¹⁵ Jihočeská rozvojová se jako právnická osoba zapsaná v rejstříku obecně prospěšných společností JČK v mnoha kompetencích a pravomocích schází s náplní práce Sasanky, i když jsou zde určité odlišnosti a specifika. Jihočeská rozvojová se v jednom ze svých oddělení zabývá i pěstounskou péčí, a navíc je osobou pověřenou k výkonu sociálně - právní ochrany dětí a dle Zákona č. 202/2012 o mediaci také poskytovatelem mediací.¹¹⁶

Je přirozené a žádané, aby spolu všechny tyto zmiňované, a nejen tyto organizace spolupracovaly. Otázkou je, do jaké míry je spolupráce nutná, kde je hranice, kde už společné práce není nutné a kde je naopak žádanější. V takových případech může docházet až k dilematům sociálních pracovníků, týkajících se zásady mlčenlivosti, kdy např. pracovník ví, že je v nejlepším zájmu jeho klienta informaci kolegovi z druhé organizace sdělit, přesto mu brání jeho závazek k povinnosti mlčenlivosti a vzniká tak určitý konflikt hodnot a zkouška mravních vlastností pracovníka. Vzniká tak etická otázka týkající se pracovníkova charakteru - **sdělit informace a porušit tak smluvně**

¹¹⁵ Srov. Kompetence a povinnosti OSPOD. *Dětskáporadna.cz*.

¹¹⁶ Srov. Výroční zpráva 2017. *Jihočeská rozvojová o. p. s.*

potvrzený závazek vůči zaměstnavateli, nebo informace nesdělil a připravit tak uživatele o možný pozitivní impuls v jeho tíživé životní situaci?

4 Úvod do etiky a využitých etických teorií

Dříve, než přejdeme k hledání odpovědí na dané otázky, bude nutné nejdříve objasnit základní pojmy a etické teorie, na základě kterých budou etické otázky posuzovány. Jednotlivé etické otázky jsem se rozhodla reflektovat a dále více rozebírat pomocí vybraných etických teorií, deontologie a Etiky péče. Tyto etické teorie jsem si vybrala zejména proto, že jsou v protikladu, a tak i výsledky, které lze vyvodit, mohou přinést různé pohledy na věc. Rozdílnost potvrzuje i odborná literatura. „*Pro etiku péče je typické, že chápe osoby jako vztahové a na sobě navzájem závislé. Deontologické a konsekvencialistické morální teorie, jejichž vůdčími představiteli jsou kantovská morální teorie a utilitarismus, soustředí svou pozornost na racionální rozhodnutí jednajících, kteří jsou pojímáni jako nezávislí, autonomní jedinci.*“¹¹⁷ Vzhledem k tomu, že sociální práce jako taková je postavena zejména na praxi, do konceptu této práce jsem zařadila ještě Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR, který je postaven na praxi, reflektuje ji a vede sociální pracovníky.

4.1 Etika

Než se budu v práci dále věnovat vybraným etickým otázkám, je vhodné také osvětlit etiku jako takovou. Etika je mimo jiné jedním z ústředních témat sociální práce, proto je více než jasné, že spolu etika, jako věda hodnotící správnost nebo nesprávnost chování, a sociální práce s romskými rodinami souvisí. Prakticky veškerá práce s jakýmkoliv menšinami a etnickými skupinami vyvíjí velký tlak na pracovníky a etika jako vědní disciplína by jim v mnoha případech mohla být jakýmsi návodem nebo pomocníkem.

Velmi jasnou a stručnou definicí etiky je následující. „*Etika, označovaná též jako praktická filosofie, je filosofická disciplína, zabývající se vztahem lidského jednání k mravním normám, původem a povahou těchto norem, jakož i smyslem lidského života a problémem jeho štěstí.*“¹¹⁸ Jinak řečeno, etika je vědou o morálce, tedy o morálních činnostech, vztazích a o morálním vědomí.¹¹⁹ Pokud je řeč o mravním nebo etickém

¹¹⁷ Cit. HELD, Virginia. *Etika péče: Osobní, politická a globální*. s. 87.

¹¹⁸ Cit. HEJNA, Dalibor. *Etická výchova*. s. 6.

¹¹⁹ Srov. VAJDA, Ján. *Úvod do etiky*. s. 31.

jednání, je zde předpoklad určitého předporozumění, tedy toho, že existuje něco všem srozumitelné a dostupné, nereflektované. To něco je v základu toho, co může být naučené a co nám říká, co je dobré a čemu se naopak vyhnout.¹²⁰ Hlavním propagátorem tohoto “předporozumění“ byl Immanuel Kant. Ten věřil, že každý rozumný člověk v sobě má ideál mravnosti. Naproti tomu stojí kritická reflexe případů zločinů proti lidskosti, které poukazují na chybějící ideál mravnosti, které zmiňované předporozumění zpochybňují. Konkrétně to mohl být např. případ lékaře Harolda Shipmana, který po několik let nepozorovaně odsuzoval na smrt stárnoucí pacienty.¹²¹ Takových případů se v historii lidstva objevuje mnoho a bohužel nejsou výjimkou ani dnes, v moderní společnosti. Naopak se mnohdy legalizují mnohé krutosti a posouvá se hranice přijetí “normálna“ dnešní společností. Přesto zůstává mravní předporozumění určitým východiskem a smyslem etiky.¹²² Sociální pracovníci jako lidé pracující v pomáhajících profesích potřebují mít vlastní smysl pro mravnost jasně vydefinovaný a propracovaný. Sociální pracovník pravděpodobně nebude svou práci vykonávat kvalitně a dle svého nejvyššího svědomí, pokud nebude sžitý sám se sebou, popř. pokud na sobě nebude schopný a ochotný pracovat. Potřebuje k tomu nepochybně i vlastní kritickou sebereflexi a schopnost supervidovat svou práci i osobní život. Bez předporozumění nemůže být mravního uvažování, bez toho nelze mravně konat a bez toho nelze vykonávat sociální práci, popř. jakoukoliv jinou pomáhající profesi.

Ke stanovení toho, co je dobro, které by mělo být tím cílem lidského jednání, slouží mnohé etické teorie. Základním dělením etiky podle jejích oblastí je dělení na individuální a sociální etiku. Etika individuální se zaměřuje na osobní odpovědnost a hodnotí lidské jednání jako dobré nebo špatné. Naproti tomu etika sociální je vztažena k institucím, systémům, řádům, sociálním danostem. Její hodnocení poté spočívá v reflexi spravedlivé nebo nespravedlivé.¹²³ Obě oblasti spolu pochopitelné souvisí, neboť člověk se pohybuje vždy v obou pólech. „*Na jedné straně vycházíme z toho, že osoby jsou s to žít svůj život odpovědně. Na druhé straně víme, že tento život je sociálně podmíněný. Obě hlediska, individuálně-etické i sociálně-etické, ukazují na nutné podmínky pro to, aby se život mohl zdařit jako dobrý život.*“¹²⁴ Ve výkonu sociální práce, resp. při sociální práci s romskými rodinami, je též nutné dbát na obě hlediska. Je

¹²⁰ Srov. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 11.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 12

¹²² Srov. tamtéž, s. 13

¹²³ Srov. ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. s. 11-12.

¹²⁴ Cit. tamtéž, s. 14.

potřebné jednání a práci hodnotit jak z hlediska dobré nebo špatné, tak z hlediska spravedlivé nebo nespravedlivé.

Pokud bych se též okrajově zaobírala otázkou, kde se berou pravidla a postupy vedoucí k dobru, nevyhnutelně v této části narážím na teorie přirozeného a pozitivního zákona. Oba názvy jsou zavádějící, avšak přirozený zákon je: „... *zachycení toho, jak by věci měly být, aby respektovaly svůj účel nebo své určení (svou finalitu)*.“¹²⁵ Přirozený zákon je, jinak řečeno, dán a plyne z povahy konkrétní věci. Oproti tomu zákon pozitivní je zkrátka ten, který je vyhlášen nebo napsán. Nejvhodnějším příkladem jsou zde pravidla silničního provozu. Neplynou z povahy dané věci, ale jsou vyhlášeny určitou autoritou.¹²⁶ Ideálem je samozřejmě vzájemná podpora a souznění obou druhů zákonů, tedy pokud zákon pozitivní jen utvrzuje v zákoně přirozeném. Existují ale i situace, kdy se zákony vylučují nebo je nelze aplikovat společně.¹²⁷

Aby člověk mohl morálně správně jednat, měl by být ctnostný. „*Ctnost je jakási zběhlost v dobrém jednání*.“¹²⁸ Pokud člověk vykoná dobrý skutek, o kterém je opravdu přesvědčen, dělá ho s radostí a samozřejmostí, jedná se rozhodně o ctnostné jednání, neboť dobro je v člověku zakořeněno a člověk je v něm zběhlý. Pokud člověk na druhou stranu sice vykoná dobrý skutek, ale bude se při tom muset sám překonávat a bude ho provádět s určitou nechutí, nejedná se o ctnostný čin, i když je stále hodnocen jako dobrý skutek.¹²⁹ Opět narážím na přímou práci sociálních pracovníků, kdy dobré skutky jsou nepopíratelné, ať si to pracovník uvědomuje či ne, na denním pořádku. Přidanou očekávanou hodnotou v pomáhajících profesích je chuť a zapálení pro danou věc. Problém nastává, když zapálení chybí a sociální pracovník nedokáže se svou nechutí pracovat a ventiluje jí směrem k uživatelům služby. Teoreticky může nastat mnoho dalších scénářů, od projevů osobního syndromu vyhoření až po ukončení pracovního poměru.

V praxi sociální práce mnohdy dochází k situacím, kdy sociální pracovník nemá čas na zdoluhavé přemýšlení nad různými možnostmi a variantami řešení. V praxi jde často o rozhodnutí „teď a tady“. Existuje tedy univerzální poučka, která může usnadnit zvládnutí problémů. „*Jednat dobře*.“¹³⁰ Samozřejmě nedává odpověď na všechny

¹²⁵ Cit. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 50.

¹²⁶ Srov. tamtéž

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 51

¹²⁸ Cit. tamtéž, s. 55.

¹²⁹ Srov. tamtéž

¹³⁰ Cit. tamtéž, s. 56.

problémy a je nutné se při práci dál posouvat a pracovat na sobě i mimo stanovený základní rozsah vzdělávání zaměstnavatelem. Dobré jednání není nic, co by se dalo snadno naučit na kurzu. Dobře jednat, to je celoživotní úkol a interpersonální rozvoj.

4.2 Využití etické teorie

Z kritické reflexe jednotlivých vybraných sociálních služeb působících na území města České Budějovice a pracujících s romskými rodinami vyplynuly etické otázky. Z okruhů reflexe zaměřených na společné, ale zároveň rozdílné oblasti vyplynulo pět etických otázek zmiňovaných v předchozí kapitole. Abych mohla dále pracovat s těmito otázkami, vybrala jsem si dvě etické teorie, které vidím jako odlišné a které odráží dva rozdílné myšlenkové proudy. Jsou jimi deontologie a etika péče. Pro doplnění jsem si na vyvstálé etické otázky aplikovala ještě zásady vyplývající z Etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR, který tvoří základ při rozhodování mezi eticky problematickými okruhy v sociální práci.

4.2.1 Deontologie

Deontologie neboli deontika je ve zkratce a ve zjednodušení nauka o povinnostech. Vychází přitom z řečtiny, ze slova „deon“, které v překladu znamená povinnost. Nejvýznamnějším představitelem tohoto etického směru byl nepochybně Immanuel Kant (1724-1804).¹³¹

Deontologie prezentuje přesvědčení, že jednání může být dobré nebo špatné samo o sobě a nezávisí na následcích. *„Důležitý je úmysl jednajícího, nikoliv výsledek jednání. Například dodržet slib nebo respektovat práva druhých je žádoucí nikoliv proto, že by takové jednání garantovalo dobré výsledky, ale proto, že jde o plnění povinnosti.“*¹³² Kant tvrdí, že člověk je k činu motivován jak čistým rozumem, tak libostí a nelibostí. Libost a nelibost je v tomto případě přírodní složkou, motivací z náklonnosti. Čistý rozum je motivací z povinnosti, nepředpokládá osobní prospěch nebo vidinu materiálního prospěchu. Je zde zmiňován i pojem „nepodmíněný příkaz“, tedy kategorický imperativ. *„Nezáleží na tom, jestli člověk tento imperativ uzná, nebo ne.“*

¹³¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. s. 27.

¹³² Cit. tamtéž

*Nemění to nic na tom, že je imperativu a priori podroben. Kategorická motivace z rozumu totiž vyplývá z rozumové povahy člověka.*¹³³

Kategorický imperativ je tedy možné formulovat na základě účelu o sobě. Konkrétní definice zní: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého, vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“¹³⁴ Účel, kterým je např. dobro, musí být absolutní, musí vyplývat z čistého rozumu a musí být nepodmíněný. Zároveň musí být po objektivním posouzení nutný pro všechny rozumové bytosti. Oproti tomu empiricky kladené účely jsou vždy postaveny na subjektivních potřebách. Morálně je v pořádku tedy takové jednání, které vychází z rozumného motivu.¹³⁵

Kant tedy svým kategorickým imperativem určil direktivní směr. Pro sociální práci je přínosem zejména proto, že jasně říká, že druhého člověka nemůžeme nikdy brát pouze jako prostředek k cíli, neboť každý je hoden úcty už proto, že je člověkem. V tomto případě nezáleží na osobních sympatiích, apod. Kantovi a jeho etice se tak přiči lidově rozšířené rčení, že „*účel světí prostředky*“.¹³⁶ Kant dále říká, že: „*Člověk jedná dobře, když jedná vědomě a chtěně z povinnosti, a jedná špatně, když jedná vědomě a chtěně v rozporu s povinností. Mravní dobro je to, co je ve shodě se svědomím, protože ve svědomí se děje převedení mravního principu v konkrétní povinnost. Dobro jednání tedy nezávisí na výsledku jednání, ale na smýšlení jednajícího.*“¹³⁷

Pokud lze hovořit o výhodách deontologie, je zde striktní oddělení povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu, což jasně směřuje k eliminaci diskriminace a předpojatosti. Nevýhodou může být určitým způsobem formalismus, ve smyslu vyžadování jasného plnění povinností. Sociální pracovník by se v praxi s touto teorií mohl dostat do střetu ve chvíli, kdy se musí řídit dle určitých norem, ale zároveň usilovat o obecné blaho, což bylo naznačeno i v podrobnějším rozboru Etického kodexu.¹³⁸

Kant a jeho přístup tedy vymezují jasnou etickou teorii, která se zaměřuje hlavně na povinnost a její plnění.

¹³³ Cit. MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. s. 28.

¹³⁴ Cit. tamtéž

¹³⁵ Srov. tamtéž

¹³⁶ Srov. tamtéž

¹³⁷ Cit. tamtéž

¹³⁸ Srov. tamtéž

4.2.2 Etika péče

Etika péče je relativně nová disciplína, která vznikla jako alternativa ke stávajícím morálním filosofickým směrům, které se svým zaměřením fokusovaly na rozdílné představy o morálním hodnocení. Etika péče se zaměřuje na široké spektrum zahrnující představy o tom, jak by měla vypadat rovnoprávnost v rodinných vztazích i na pracovišti, také na morální odpovědnost jak občanů, tak např. rodičů a též např. na hodnocení zahraniční nebo domácí politiky. Vznikl tedy i jakýsi možný ukazatel nebo návod na to, jak bychom měli žít.¹³⁹

Etika péče staví na určitém předpokladu praxe, tedy toho, že každý, kdo byl někdy malý, zažil určitou péči, jinými slovy - že se o něj někdo staral, což je logická úvaha, neboť lidské novorozeně by nebylo bez péče schopné přežít. Etika péče se neodvolává na žádná náboženská přesvědčení, ale na pochopení hodnot, které jsou v péči obsaženy. Také neuznává žádné univerzální rozumové normy,¹⁴⁰ na které se zcela jistě odvolává Kant při své prezentaci deontologické etiky.

Označení Etiky péče bývá někdy zaměňováno. *„Označování tohoto přístupu pomocí slova „péče“ se některým teoretikům nezamlouvá, a tak jako náhradní řešení navrhli „etiku lásky“ či „vztahovou etiku“. Diskurs se nicméně stále vrací k termínu „péče“, jakožto nejvhodnějšímu ze všech uvažovaných variant, přestože určitá nespokojenost s tímto slovem přetrvává.“*¹⁴¹ Pojem péče je zde upřednostňován zejména proto, že etika péče jakožto nový směr vycházející z praxe a nezapomíná se tak hlavně na to, co je podstatou pečování. Péče je tak pojímána nejen jako neměnná hodnota, ale také jako praktická činnost. Etika péče byla za svou nedlouhou existenci transformována a dnes je využitelná v mnoha oblastech, od zdravotnictví a sociální práci přes právo a politiku až k mezinárodním vztahům nebo konfliktům.¹⁴²

Etika péče, i když je někdy prezentována jako “mozaika intuic“ spíše než jako morální teorie, v sobě nezapře několik typických rysů. Jedním z nich je, že v centru pozornosti stojí vždy potřeby druhých, o které pečujeme a za něž neseme zodpovědnost. *„...etika péče zdůrazňuje morální význam odpovědnosti za to, zda potřebám těch, kdo*

¹³⁹ Srov. HELD, Virginia. *Etika péče: Osobní, politická a globální*. s. 15.

¹⁴⁰ Srov. tamtéž

¹⁴¹ Cit. tamtéž, s. 21

¹⁴² Srov. tamtéž, s. 22.

*závisí na druhých, vycházíme vstříc.*¹⁴³ Etika péče také staví na odív pozitivní hodnotu emocí, zejména těch všeobecně kladně hodnocených, např. vnímavost, všímavost, empatie, soucit. Všeobecně negativně hodnocené emoce podle Etiky péče také nemusí být vždy na škodu, např. hněv kvůli nespravedlivému zacházení pomůže s vnímáním, co je morálně žádoucí. Dále si etika péče více cení praktických případů, než teoretizování a užívání všeobecných mravních norem, je skeptická k abstraktnosti. Etika péče říká, že vzájemné vztahy by neměly být pouze popisovány, ale také hodnoceny, proto nemůže vše redukovat na obecná pravidla.¹⁴⁴ „*Měli bychom být schopni poskytnout morální doporučení týkající se faktických vztahů, které jsou založeny na důvěře, ohleduplnosti a péči, i vztahů, které takové nejsou.*“¹⁴⁵ Dalším rysem Etiky péče je určitá rekonceptualizace tradičního pojetí, které určuje, co je soukromé a co je veřejné. Posledním rysem je specifické pojetí osoby.¹⁴⁶ Tím je myšleno morální i epistemologické pojetí, tzn. že člověk existuje ve vztazích a vzájemně závisí na druhých.¹⁴⁷

Závěrem by se dalo shrnout, že etika péče se brání všeobecným rozumovým normám a snaží se každou situaci hodnotit individuálně a konkrétně. Je zaměřena velmi empaticky, přiklání se spíše k pozitivním emocím a z nich i vychází. Je velmi široce využitelná, od pečovatelství až po právo.

4.3 Etický kodex

Mezi nejdůležitější nařízení, kterými se sociální pracovníci při své profesi musí řídit je hned po legislativních dokumentech rozhodně Etický kodex sociálních pracovníků České republiky. Proto považují za důležité zařadit ho do konceptu této práce. Ostatní legislativa a vnitřní nařízení a předpisy sice také upravují a teoreticky řídí práci sociálních pracovníků, ale etický kodex se zabývá přímo etickým jednáním a takovými zásadami.

Etický kodex schválila a vydala Společnost sociálních pracovníků v roce 2006. 19. 5. 2006 byl schválen a 20. 5. 2006 nabyl účinnosti. Tento rok byl pro sociální práci

¹⁴³ Cit. HELD, Virginia. *Etika péče: Osobní, politická a globální*. s. 23.

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 25.

¹⁴⁵ Cit. tamtéž

¹⁴⁶ Srov. tamtéž, 28-29.

¹⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 30.

zásadní i začátkem platnosti Zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Kodex se vyjadřuje přímo k etickým zásadám, pravidlům chování, zmiňuje eticky problémové okruhy i jejich postup.¹⁴⁸ Jako předchozí dvě etické teorie, tak ani Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR, jinak Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, není nárokovatelný nebo vymahatelný. Společnost sociálních pracovníků ČR totiž není profesní asociací, nýbrž dobrovolnou organizací.¹⁴⁹

4.3.1 Etické zásady

V první části etický kodex zmiňuje nejdůležitější etické zásady při sociální práci. Hovoří se zde o hodnotách demokracie, o spravedlnosti a lidských právech. Sociální pracovníci by měli za každých okolností dbát na tyto zásady při své práci, ať už se jedná o jakoukoliv cílovou skupinu. Tyto zásady jsou mimo jiné obsaženy i ve všech významných mezinárodních dokumentech hovořících na toto téma. Myslí se tím např. Všeobecná deklarace lidských práv, Úmluva o právech dítěte, Charta lidských práv Spojených národů, samozřejmě Ústava, Listina základních práv a svobod. Potom jistě konkrétní zákony daných zemí a další zavazující nařízení, která se od těchto zmiňovaných nejdůležitějších odvíjejí.¹⁵⁰ Sociálního pracovníka zavazují i již zmiňované vnitřní předpisy a nařízení a vlastní etický kodex organizace, pokud takový existuje.

Dále kodex zmiňuje konkrétní zásady sociální práce. Je zde odstavec týkající se např. respektu ke všem bez ohledu na pohlaví, rasu, sexuální orientaci, věk, původ, etnickou příslušnost, mateřský jazyk, zdravotní a rodinný stav a ekonomickou situaci a v neposlední řadě na náboženské nebo politické vyznání. Také je zde zmiňováno, že respekt sociální pracovník projevuje i bez ohledu na to, jak se člověk podílí na životě celé společnosti.¹⁵¹ Zde je vidět jasná propojenost Etického kodexu s touto prací, kdy sociální práce s romskými rodinami záleží hlavně na potřebách rovnosti, bez ohledu na etnicitu, na ekonomický a sociální stav a bez ohledu na míru zapojení do společnosti.

Dále první část kodexu popisuje respekt sociálního pracovníka k potřebám uživatelů služby a jejich podporu, ale samozřejmě do té míry, než začne být omezováno

¹⁴⁸ Srov. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 191-195.

¹⁴⁹ Srov. MÁTEL, Andrej. *Etické kódexy sociální práce*. s. 44.

¹⁵⁰ Srov. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 191.

¹⁵¹ Srov. tamtéž

právo druhých osob. Také je zde odstavec o tom, že sociální pracovník: „...*pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.*“¹⁵² Je zde zmiňována i profesionální odpovědnost pracovníka a její upřednostnění před soukromými zájmy. Služba by měla být poskytnuta odborně a na určité úrovni.¹⁵³ Zde vyvstává velmi diskutabilní otázka, zda by opravdu měly být profesní zájmy upřednostněny před těmi soukromými a zda se tak v praxi opravdu děje, ale to není předmětem této práce a je to na posouzení a svědomí každého pracovníka.

4.3.2 Pravidla etického chování sociálního pracovníka

Tato pravidla jsou dále rozdělena podle zaměření, tedy o jaký druh vztahu se jedná. Ve vztahu ke klientovi by měl být sociální pracovník podporující, měl by ho vést k vlastní odpovědnosti. Měl by též chránit lidská práva svých klientů a jejich důstojnost. Dále by neměl mezi uživateli služby dělat rozdíly, měl by uživatele pojímat jako celek a zajímat se tedy o jeho zázemí, rodinu, přirozené prostředí. Také by měl samozřejmě chránit jeho soukromí a neměl by zklamat jeho důvěru. Informace, které po uživateli služby chce, by měly být pouze těmi nezbytnými pro určitou službu. Nadbytečné informace pracovník nemá zjišťovat. S tím souvisí také velmi důležité pravidlo, že žádnou informaci nesmí pracovník poskytnout bez souhlasu uživatele dalším osobám. Výjimku pak tvoří lidé zbavení svéprávnosti nebo lidé s omezením způsobilosti k právním úkolům. Jedná se zde ve velkém rozsahu o děti, se kterými je práce mnohdy velmi choulostivá. Sociální pracovník aktivně zapojuje klienty do plánování služby a samotné práce při tvorbě tzv. individuálního plánu. Pracovník podporuje uživatele služby ve využívání všech možných služeb nebo finanční a materiální pomoci, neváže klienta pouze na jednu organizaci, pokud tak sám klient nechce. V neposlední řadě, a to považuji za velmi důležitý bod, pracovník zná své profesní limity a je schopen odborně posoudit, do jaké míry je sám schopen s klientem pracovat a co už by měl přenechat někomu jinému, kdo danou práci dokáže vykonávat profesionálněji.¹⁵⁴

Druhým vztahem, který kodex upravuje, je vztah mezi pracovníkem a zaměstnavatelem. Je samozřejmé, že pracovník musí zodpovědně plnit své povinnosti

¹⁵² Cit. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 191.

¹⁵³ Srov. tamtéž

¹⁵⁴ Srov. tamtéž, s. 191-192.

vůči zaměstnavateli, které uzavřel v platnost písemnou smlouvou. Dalším pravidlem je, že: „V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.“¹⁵⁵ Také se snaží ovlivňovat svou zaměstnavatelskou organizaci k poskytování co nejvíce kvalitních sociálních služeb.¹⁵⁶

Třetí částí upravující vztahy jsou vztahy ke kolegům. Ze své zkušenosti mohou potvrdit, že dobré vztahy na pracovišti jsou velmi dobrým základem pro poskytování kvalitní sociální služby. Kodex o vztazích mezi kolegy hovoří jasně. Pracovník respektuje názory a zkušenosti kolegů, dokonce sám rozšiřováním této spolupráce podporuje zvyšování kvality služby. Také respektuje odlišné názory i metody práce. Případnou kritiku vyjadřuje v místě a čase tomu určeném. V rámci dodržování tohoto kodexu by pracovník sám měl iniciovat debaty týkající se eticky sporných situací a nese zodpovědnost za to, že případná rozhodnutí budou eticky obhajitelná.¹⁵⁷

Sociální pracovník má mimo jiné i odpovědnost ke své odbornosti a ke svému povolání. Měl by usilovat o zvyšování prestiže svého zaměstnání, zasazovat se o zvyšování odborné úrovně nejen na mikroúrovni, tedy u sebe, ale také na té makroúrovni, tedy v celém oboru sociální práce. Proto spolupracuje s odbornými školami i jinými kolegy. Sám se dál vzdělává a nese za to plnou zodpovědnost. Nejen, že využívá pro svůj růst mimo jiné informace a zkušenosti svých kolegů, sám se snaží předávat získané poznatky dalším pracovníkům.¹⁵⁸

Sociální pracovník je odpovědný i k společnosti. Má právo a povinnost poukazovat široké veřejnosti i příslušným odborným orgánům na bezpráví a poručování zákonů i zájmů občanů. Měl by se zasazovat o zlepšování sociálních podmínek, a to v politice státní i mezinárodní. Také podněcuje spravedlivější rozdělování veřejných financí, působí na možné orgány mající vliv na kvalitu života znevýhodňovaných skupin.¹⁵⁹ Pracovník ale také požaduje uznání. „...uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.“¹⁶⁰ Etický kodex tedy možné konflikty nevylučuje, spíše s nimi počítá.

¹⁵⁵ Cit. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 192.

¹⁵⁶ Srov. tamtéž

¹⁵⁷ Srov. tamtéž

¹⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 193.

¹⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 193.

¹⁶⁰ Cit. tamtéž

4.3.3 Etické problémové okruhy

V každodenní praxi přichází mnoho situací, nejen eticky sporných, kdy se pracovník musí na místě a pod časovým presem rozhodnout pro jednu nebo druhou možnost a toto rozhodnutí mnohdy ovlivní pracovníkův i klientův život. V Etickém kodexu jsou zmíněny některé časté etické problémy.

Mluví se tu např. o problému zasahování do situace, tedy kdy je vhodné do života člověka zasáhnout a kdy přenechat odpovědnost na dané osobě. Otázkou také zůstává, kterým případům věnovat dlouhodobé úsilí a čas. S tím souvisí další otázka, tedy kolik podpory a péče poskytnout, aby nedocházelo ke zneužívání služby a kdy s poskytováním sociální pomoci přestat.

Dále může docházet k eticky sporným situacím, když se osobní zájem pracovníka dostane do střetu se zájmem klientovým. Do problémového okruhu rozhodně patří střet klienta služby s jiným občanem, střet s jinou institucí nebo organizací, při střetu zájmu klienta a široké veřejnosti, resp. společnosti. Ke konfliktu může v praxi dojít i mezi pracovníky a zaměstnavateli. Pracovníci jsou navíc ve velmi komplikované pozici, kdy jsou pro klienty tím, kdo pomáhá, ale zároveň kontroluje a chce po nich určité výsledky. I v tomto může docházet k určitému druhu konfliktu a rozhodně je nutné vyjasnit si své hranice a role.

Etický kodex sice nastiňuje tyto základní etické okruhy, ale už nedává konkrétní odpovědi. Kodex radí eticky sporné situace vždy diskutovat s kolegy příp. na nejrůznějších setkáních, kulatých stolech nebo pracovních skupinách. V závažnějších případech je možné obrátit se přímo na Společnost sociálních pracovníků ČR, která též nabízí kolegy/kvalifikované odborníky s praktickými zkušenostmi otevřenými k diskusi.¹⁶¹

Myslím si, že i když je každý sociální pracovník povinen řídit se tímto kodexem, mnohdy dochází k nezvládnutým eticky sporným situacím, ve kterých si pracovník na kodex bohužel nevzpomene. Je samozřejmé, že mnohdy v praxi není možné využívat všechny teoretické znalosti a dovednosti a že se pracovníci dostávají pod velký tlak, který je nutí jednat zkratkovitě. Kodex by tak mohl sloužit alespoň jako vhodný supervizní nástroj pro další rozvoj pracovníků. Supervize a koučink jsou též

¹⁶¹ Srov. FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. s. 194-195.

uznávanými nástroji při supervizi a osobním i pracovním rozvoji. K vykonávání kvalitní praxe je rozhodně důležité také udržovat dobré vztahy na pracovišti, což potvrzuje i odborná literatura. „*Jaký vztah má pracovník sám k sobě, takový mívá i ke klientům. Jaké vztahy mají pracovníci mezi sebou, takové mívají ke klientům.*“¹⁶²

¹⁶² Cit. NESÉTOVÁ, Ivana a Petra HORTVÍKOVÁ. *Základy péče o společensky nepřizpůsobivé občany*. s. 33.

5 Reflexe etických otázek pomocí vybraných etických teorií

V této kapitole se více věnuji jednotlivým etickým otázkám, které vyplynuly z reflexe a bližšího porovnání tří služeb pracujících s romskými rodinami na území města České Budějovice, jejich jednotlivých hodnot, principů, pravomocí, poslání, cílů, požadavků na sociální pracovníky nebo vlivu zřizovatele na výkon služby.

Na daná zařízení se vztahují legislativní dokumenty, závazky a kodexy, které všechny sociální pracovníky zavazují k určitým pravidlům chování při práci nebo způsobům vykonávaných služeb. Vedle toho jsou to vnitřní předpisy a normy, které řeší interně každá organizace, popř. služba individuálně. Myslí se tím jednotlivé řády nebo standardy kvality sociálních služeb. Právě Standardy kvality sociálních služeb se upravují přímo na míru povaze dané služby, na jejich vytváření by se ideálně měli spolupodílet sociální pracovníci z přímé práce a řeší nejen praktické, ale i etické otázky práce. Dalším stěžejním a návodným dokumentem upravujícím některé etické otázky je Etický kodex sociálního pracovníka České republiky. V neposlední řadě již mnohokrát zmiňovaný Zákon č. 108/ 2006 Sb. o sociálních službách.

U výše vybraných reflektovaných zařízení byly formulovány následující etické otázky:

- Může moc a postavení pracovníka ovlivňovat jeho chování k uživatelům služby a jeho práci?
- Mělo by být náboženství součástí sociální práce, popř. do jaké míry by mělo práci ovlivňovat?
- Určuje úroveň prestiže a úředního postavení přístup a každodenní práci sociálních pracovníků ke klientům, popř. ovlivňuje jejich profesionalitu?
- Jak pracovníka při běžné praxi ovlivňují jeho osobnostní rysy a emoce a staví ho do protipólu vůči klientovi?
- Sdělit informace a porušit tak smluvně potvrzený závazek vůči zaměstnavateli, nebo informace nesdělit a připravit tak uživatele o možný pozitivní impuls v jeho tíživé životní situaci?

Etické otázky byly rozpracovány pomocí deontologie, Etiky péče a Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky.

5.1 Otázka č. 1- moc a postavení pracovníků

Může moc a postavení pracovníka ovlivňovat jeho chování k uživatelům služby a jeho práci?

Nejprve bych se na tento problémový okruh ráda zaměřila z pohledu deontologie. Jedná se o směr, který jasně hovoří o etice povinnosti, o řízení se čistým rozumem. Také je zde zmiňováno jasné oddělení povinnosti od užitečnosti a osobního zájmu. V tomto eticky problémovém okruhu a jeho případném spojení s deontologickou etikou je jistě nutné zmínit i Kantův Kategorický imperativ, tedy tvrzení, že člověk nesmí být nikdy pojímán jako prostředek, přesněji výhradně jako prostředek. V běžném životě není možné vyhnout se využívání ostatních lidí i jako prostředků, každý v nějaké fázi života plníme určitou funkci. Důležité je vyhnout se pojímání pouze jako prostředku. Odpověď na otázku, zda může svěřená moc a v určitém kontextu svrchované postavení sociálního pracovníka ovlivňovat jeho chování k uživatelům a tudíž i jeho práci, je problematická. Samozřejmě, že to možné je, neboť každý sociální pracovník je “pouze“ člověkem a lidé nejsou neomylní, ovlivňuje je řada faktorů, emocí, nenadálých situací. Přesto by si měl sociální pracovník, pokud je mu blízký etický směr deontologie ve své práci uvědomovat, že jednání může být dobré nebo špatné nezávisle na následcích. A pokud se zavázal konat dobro, což jasně vychází i ze zmiňovaného etického kodexu, neměl by se nechat negativně ovlivňovat svým z části nadřazeným postavením. I kdyby jeho chování z pozice moci vedlo ke kýženému výsledku a k pozitivnímu dopadu, stále má tu možnost zvolit si pomocí čistého rozumu správné jednání.

Co se týká položené otázky a etiky péče, také zde není možná jednoduchá a určitá odpověď. Budu vycházet z předpokladu, že každý sociální pracovník si uvědomuje své postavení, tzn., vidí v něm i roli pečovatele, které si v určité fázi svého života sám prožil, a zanechalo v něm stopy. Etika péče je postavená na vzájemném vztahu, který je postaven na důvěře, samozřejmě péči a neméně tak ohleduplnosti. Pokud se sociální pracovník v nějaké situaci rozhodne jednat za pomoci etiky péče, měl by se řídit i těmito zásadami. Také jsou zde zmiňovány pozitivní vlastnosti a emoce jako empatie, vnímavost a všímavost, soucit. Pracovník, který je schopen pracovat sám se sebou na takové úrovni, že je schopný tyto emoce ovládat a řídit, neměl by mít problém chovat se ke svým klientům s patřičnou úctou a bez svrchovaného postavení. Samozřejmě etika

péče zmiňuje i to, že neuznává všeobecné mravní normy, ale rozhoduje v praxi a za pomoci praxe.

Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR se k této problematice nevyjadřuje přímo, ale k obsahu několika vyjádření, které jasně hovoří o tom, že pracovník by měl stavět klientovy zájmy před ty své, měl by ho respektovat a poskytnout mu odpovídající péči bez ohledu na nejrůznější okolnosti jako jsou věk, rasa, náboženské vyznání, sexuální orientace a další. Také by měl respektovat klientovo právo na seberealizaci. Mezi etické zásady také patří to, že za pomoci svých dovedností a zkušeností pomáhá při řešení nejrůznějších konfliktů. Pokud by sám byl zdrojem konfliktů nebo vytvářel negativní prostředí, bylo by to rozhodně v rozporu s etickými zásadami. Další zásada, kterou považují při rozklíčování této etické otázky za zásadní, se týká odbornosti, přesněji sociální pracovník by měl služby poskytovat na nejvyšší možné úrovni. Všechny tyto zásady nepřímou hovoří o tom, že postavení a moc sociálního pracovníka by neměly negativně ovlivňovat jeho vztah nebo postavení vůči klientům služby.

5.2 Otázka č. 2- náboženství v sociální práci

Mělo by být náboženství součástí sociální práce, popř. do jaké míry by mělo práci ovlivňovat?

Náboženství a duchovní rozměr do sociální práce obecně patří. Již historické prameny všeobecně ukazují, že mezi prvními, kdo začal určitým způsobem pomáhat ostatním a vykonávat nějakou charitní činnost, byly církve. I dnes existuje mnoho církevních organizací zaměřených na pomoc sociálně znevýhodňovaným. I duchovní nebo nějak transcendentní rozměr sociální práce je na místě, ať už ve směru k uživatelům napříč službami nebo směrem k pracovníkům. Otázkou spíše zůstává, zda by náboženství mělo sociální práci ovlivňovat.

Deontologie se konkrétně k náboženství a víře nevyjadřuje. Opět je zde zmiňován spíše čistý rozum, tedy motivace z povinnosti, která nepředpokládá osobní prospěch nebo vidinu materiálního prospěchu. V tomto ohledu vidím určitou shodu s křesťanským pohledem na pomoc bližnímu. V této části se tak otevírá spíše otázka po tom, co konkrétně sociální pracovník jako dobro hodlá předat a konat. Dobro musí být

absolutní, musí vyplývat z čistého rozumu a musí být nepodmíněné. Zároveň musí být po objektivním posouzení nutný pro všechny rozumové bytosti. Dle těchto zásad lze tento problematický okruh chápat tak, že není možné uživatelům služby předkládat víru nebo nějaké náboženství jako to správné, to dobro, neboť dobro pro každého znamená něco jiného. To, aby náboženství sociální práci ovlivňovalo a přinášelo do ní pozitivní hodnoty je samozřejmě nepopíratelně v pořádku.

Etika péče se, jak již bylo řečeno, neodvolává na žádná náboženská přesvědčení, ale na pochopení hodnot, které jsou v péči obsaženy. Na této půdě se tedy mohou hodnoty, na kterých je postavena sociální práce a hodnoty, na kterých stojí náboženství, resp. v našem prostředí křesťanská víra, potkávat. Jsou zde rozhodně podobné motivy, např. hodnota vztahu založeného na důvěře, péči a ohleduplnosti. To je jistě prioritou jak víry, tak sociální práce. Obě oblasti ovlivňují mezilidské vztahy a jsou závislé na jejich vzájemném pozitivním fungování. Dalo by se tedy ve zkratce říci, že podle etiky péče náboženství v sociální práci nepůsobí kontraproduktivně. Sice se na žádné konkrétní náboženství ani jejich projevy neodvolává, ale předpokládá společné rysy v podobě hodnot ovlivňujících nejen sociální práci, ale i každodenní životy lidí.

Etický kodex sociálních pracovníků České republiky se k náboženství a víře sociálního pracovníka přímo nevyjadřuje. Je zde však zmíněna pasáž o tom, že služba by měla být poskytována mj. bez ohledu na náboženské vyznání uživatele služby. Ze své pozice chápu obdobně i protipól, tzn. pokud to nevyplývá ze samé podstaty organizace, náboženství nebo víra je částečně soukromým aspektem pracovníka a neměl by ho zařazovat do své každodenní práce. Samozřejmě náboženství může i pozitivně ovlivňovat práci sociálního pracovníka, může mu být oporou, může v něm nalézt své hodnoty nebo se k němu obracet v těžkých chvílích. Neměl by ho ale předestírat uživatelům služby jako řešení. Může samozřejmě pomyslně nabídnout nebo odkázat ho na specializovanou pomoc, ale nikdy není jeho náplní práce klienta do náboženství nutit. Jinak je tomu samozřejmě v případě církevních organizací, které jsou postaveny na určitých hodnotách a podle nich je upravena i běžná praxe, v naší zemi však vždy musí poskytovatelé sociálních služeb pamatovat na to, že se musí řídit zejména legislativními normami, což je v tomto případě Zákon č. 108/2006 Sb. O sociálních službách.

5.3 Otázka č. 3- profesionalita

Určuje úroveň prestiže a úředního postavení přístup a každodenní práci sociálních pracovníků ke klientům, popř. ovlivňuje jejich profesionalitu?

Nutno v začátku podotknout, že profesionalitu pracovníků určuje mnoho faktorů. Na začátku stojí jednoduché tvrzení, že jakmile pracovník překročí práh svého zaměstnání, měl by se z něj stát profesionál připravený na všechny situace, které ho ten den mají potkat. Každý, kdo pracuje s lidmi, někdy zažil velmi těžké situace, kdy zachovat se jako profesionál není jednoduché. Na člověka působí mnoho vlivů.

V případě deontologie bych vycházela nejvíce z požadavku povinnosti. Vidím zde patrný požadavek a souvislost mezi povinností a odpovědností k etickému kodexu. Etický kodex se vztahuje na všechny pracovníky bez rozdílu, tedy bez rozlišování toho, na jakou cílovou skupinu se daný pracovník zaměřuje. Etický kodex dokonce jasně staví profesionalitu nad osobní zájmy. I to potvrzuje důležitost profesionálního a odpovědného přístupu pracovníka nejen směrem ke klientům služby, ale i ke kolegům, zaměstnavateli, celé společnosti. Otázkou bylo, zda úroveň pracovního postavení pracovníka ovlivňuje jeho každodenní práci, potažmo profesionalitu. V praxi se to určitě může stávat, ale z deontologie vychází spíše stanovisko, že by se to rozhodně dít nemělo. Pracovník má povinnost následovat etický kodex a jím stanovená pravidla práce s uživateli a neměl by se nechat ovlivňovat v danou chvíli sekundárními problémy stejně tak, jako by se neměl nechat ovlivnit svým postavením oproti uživatelům služby. Taktéž Kantův Kategorický imperativ jasně říká, že člověka nikdy nemáme používat pouze jako prostředek. Tzn., že pracovník by neměl uživatele využívat pouze jako nutný výkon ke splnění svých povinností.

Etika péče vychází z toho, že vždy upřednostňuje rozhodnutí v praxi a upřednostňuje zájmy těch, o které je pečováno, před všeobecnými mravními normami. Mohlo by se zdát, že stanovisko etiky péče bude k této otázce jiné, než u deontologie, která naopak vychází z všeobecné mravní normy, ale není tomu tak. Pokud etika péče stojí na základech empatie, všímavosti a soucitu a na vzájemném vztahu sociálního pracovníka a klienta, který je postaven na důvěře, stanoviska budou stejná. Je totiž jasně v zájmu klienta služby, který by sociální pracovník měl upřednostňovat, aby mu byla poskytnuta co nejlepší a nejprofesionálnější odborná pomoc na vysoké úrovni. Ve

zkrátce tedy práce profesionální. Pracovník by měl svou práci postavit na hodnotách a na vědomí, že vykonává z části profesi, ve které pečuje, takže jeho úřední postavení by mělo ustoupit do pozadí, pokud není opak náplní jeho práce.

Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR nedělá rozdíly mezi pracovníky, tzn., nerozlišuje, jestli se jedná o pracovníka terénní služby, o pracovníka oddělení sociálně - právní ochrany dětí nebo o pracovníka poradny. Etický kodex sice není právně vymahatelný, ale vztahuje se ke všem sociálním pracovníkům, kteří sociální práci v jakékoliv formě na území České republiky poskytují. Mimo jiné obsahuje nepřehlédnutelnou část týkající se pravidel etického chování ve vztahu ke kolegům, ke společnosti a ke svému povolání a odbornosti. V tomto etickém okruhu jsem se zabývala odborností, profesionalitou a tím, zda může např. úřední postavení ovlivňovat vztah a chování pracovníka směrem k uživatelům služby. Na žádné pozici by sociálního pracovníka neměla ovlivňovat svěřená moc, neboť by měl poskytovat sociální služby ve vztahu ke klientům na nejvyšší možné úrovni. Měl by se mimo jiné zasazovat o zvyšování popularity a prestiže svého povolání. Pokud služba poskytuje základní sociální poradenství, což poskytuje každá sociální služba, neměl by klienta služby odmítat. Také by ho neměl odesílat na jinou sociální službu, pokud jeho zakázku dokáže vyřešit sám a zakázka spadá do jeho náplně práce a klient splňuje cílovou skupinu vybrané služby. Odeslat člověka na jinou sociální službu může sociální pracovník v případě, když je některá z těchto uvedených věcí v rozporu s pravidly organizace nebo pokud sám uzná, že není dost zkušený nebo nemá dostatečné kompetence na to, aby požadavek splnil. Etický kodex snad jako jediný ukazuje, že je možné uživatele odeslat na jinou službu také z tohoto důvodu. Ve zkratce je tedy rozhodně proti zásadám Etického kodexu, aby např. úřední postavení ovlivňovalo práci sociálního pracovníka v negativním slova smyslu.

5.4 Otázka č. 4- ovlivňování emocemi

Jak pracovníka při běžné praxi ovlivňují jeho osobnostní rysy a emoce a staví ho do protipólu vůči klientovi?

Každý, kdo pracuje v nějakém oboru s lidmi, ve své práci zažívá velmi těžké momenty. V sociální práci je to obzvlášť těžké, protože se jedná o obor, kde se řeší

všechny těžkosti a nepříjemnosti, obor, který velmi často obsahuje spoustu negativních témat a často se potýká s trápením. A lidé, kteří v sociální oblasti pracují, mají také svoje soukromé životy, své starosti a povinnosti. Může se tak stát, že profesionální život pracovníka bude ovlivněn něčím, co se stalo v jeho soukromém životě a naopak. Dle mého názoru je to úplně v pořádku, neboť lidé nejsou stroje. Etický kodex sociálních pracovníků však upřednostňuje zájmy profesní před zájmy osobními.

Jak se na tuto problematickou oblast může dívat deontologie jako etická teorie? Ta přímo s emocemi nepracuje. Jde spíše o teorii, která si zakládá na povinnosti a emocionální stránku staví na druhou kolej. V práci bychom se tedy měli řídit rozumem, i když by se dalo říci, že emocionální složka člověka je zmiňována alespoň v libosti a nelibosti, se kterou deontologie pracuje. Jak jsem již zmiňovala, Kant tvrdí, že člověk je k činu motivován jak čistým rozumem, tak libostí a nelibostí. Libost a nelibost je v tomto případě přírodní složkou, motivací z náklonnosti. Čistý rozum je motivací z povinnosti, nepředpokládá osobní prospěch nebo vidinu materiálního prospěchu. Vždy je v práci s touto teorií ještě nutné vzpomenout na to, že hodnotí jednání jako dobré nebo špatné samo o sobě, nezávisle na následcích. Tudiž pokud se pracovník nechá ovlivnit svými emocemi, ale s kvalitním výkonem v jeho zaměstnání to nebude v rozporu, mohlo by jít o schůdnou variantu.

Etika péče je naopak téměř postavena na práci s emocemi a schopnostmi, zejména těmi pozitivními jako empatie, porozumění, soucit. To jsou emoce pro výkon sociální práce mnohdy nezbytné. Podle etiky péče ale nejsou ani negativní emoce překážkou, pokud s nimi pracovník umí vhodně manipulovat a pracovat. Etika péče se zaměřuje vždy na konkrétní situace a případy a vyhýbá se všeobecným mravním výrokům. Pokud by tedy emoce a momentální rozpoložení sociálního pracovníka nevybočovalo ze standardních norem a pracovník by díky svým emocím neporušoval nařízení, předpisy nebo legislativní dokumenty, je přípustné, aby se do určité míry svými emocemi nechal ovlivnit. Na vzájemném vztahu k pacientovi a na vybudované důvěře by se stav pracovníka neměl podepsat.

V Etickém kodexu sociálních pracovníků České republiky je jasně formulovaná zásada, která říká, že pracovník staví zájmy klienta služby před své osobní zájmy. Přesněji řečeno dává přednost své profesní odpovědnosti. Soukromé zájmy by tedy v tomto případě měly být v rámci zachování a dodržování profesionality sekundární a při poskytování sociální služby by měla být klientovi poskytnuta co nejvyšší možná

míra profesionální péče. Je přirozené, že se každý člověk nechá do určité míry ovlivňovat emocemi, to už patří k lidské přirozenosti. Sociální pracovník však každý den řeší tolik komplikovaných a nepříjemných situací, že musí být vyrovnan sám se sebou, musí bravurně zvládat stres a svoje emoce musí umět ovládat. V práci by si neměl dovolit nechat se emocemi unášet, pokud se tomu nelze vyhnout, neměl by poskytovat přímou sociální práci, kde komunikuje s klienty. Emoce jsou tedy přirozenou součástí sociální práce, jak na straně uživatelů služby, tak na straně sociálních pracovníků, ale sociální pracovník je ten, kdo je školený a studovaný profesionál, a tak by měl umět s touto stránkou práce dál pracovat.

5.5 Otázka č. 5- sdělení nebo nesdělení informací

Sdělit informace a porušit tak smluvně potvrzený závazek vůči zaměstnavateli, nebo informace nesdělit a připravit tak uživatele o možný pozitivní impuls v jeho tíživé životní situaci?

Tato problémová oblast je dle mých prozatímních zkušeností v mnoha organizacích často problémem číslo jedna. Sociální pracovníci se mnohokrát dostanou do situace, kdy se o klientovi dozví informace, které by jejich dalším šířením mezi kolegy ze spolupracujících organizací mohli klientovi pomoci v jeho momentální životní situaci. Jediné, co jím brání, je tak slib mlčenlivosti, který vzešel v platnost při podpisu pracovní smlouvy. Nejde zde jen o rovinu odpovědnosti k zaměstnavateli, ale i o rovinu morální a etickou.

Deontologie klade, jak zde bylo mnohokrát řečeno, důraz na povinnost. Mohlo by se tedy zdát, že v tomto případě je jasná odpověď - pracovník nesmí podat informace, neboť by se dostal do přímého rozporu s povinností vůči zaměstnavateli. Deontologie ale také tvrdí, že jednání je hodnoceno samo o sobě, nezávisle na následcích. Dalo by se tedy také říci, že následek, tedy případný rozpor a konflikt ve vztahu k zaměstnavateli, je v pozadí oproti pozitivnímu náboji pomoci klientovi. Pokud by byla pomoc hodnocena i klientem i pracovníkem jako dobro, teoreticky se dá porušení smluvního závazku v etické rovině ospravedlnit. Do rozporu se zde bohužel dostává relativní dobro na jedné straně a etické kodexy a právní dokumenty na straně druhé. V praxi je sociální pracovník vázán řídit se nařízenými domovské organizace.

Etika péče je na straně druhé postavena na důvěrném vztahu sociálního pracovníka a uživatele služby. Prakticky předpokládá pečovatelský přístup a částečné převzetí odpovědnosti za klienta v rámci pečování. Všeobecné normy jsou při uplatňování tohoto přístupu upozaděny a dopředu vystupuje empatie a všímavost. Pokud by se tedy sociální pracovník i klient shodli na tom, že dobro je v tomto případě právě v šíření informací dalším stranám, tento čin by byl dle etiky péče obhajitelný. Sociální pracovník by mohl riskovat v oblasti odpovědnosti k zaměstnavateli a mohl by sám vyhodnotit, že větší dobro a hodnota je sdílet informace.

Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR se v tomto případě odkazuje na platné legislativní normy. V první řadě upozorňuje na jedinečnost a celostnost každého člověka, tedy na to, že sociální pracovník musí brát v potaz co možná nejvíc okolností v životě uživatele. Měl by se zaměřit jak na jeho rodinu a okruh osob, ve kterém se pohybuje, tak na jeho zájmy, potřeby, aktuální sociální situaci. Primárně by se měl ale samozřejmě zaměřit na uživatele, na jeho potřeby a na jeho zakázku, co vůbec očekává od služby. Pracovník by rozhodně neměl alarmovat ostatní sociální služby, popř. jiná zařízení, pokud uživatel nevyjádřil takový zájem. Etický kodex obsahuje také část, která mluví o klientovu právu na soukromí a samozřejmě o důvěrnosti sdělených informací. Pracovník by nikdy neměl sdělovat nějaké informace dalším orgánům bez vědomí uživatele služby. Etický kodex též ctí veškeré platné legislativní normy a nařízení, tzn., pracovník by neměl jednat v rozporu s nařízením svého zaměstnavatele. Zde je důležité zmínit ještě informaci o tom, že pracovník by měl dávat přednost svým profesionálním zájmům před soukromými. Je jasné, že profesionálním zájmem je dodržování profesních mravních závazků, tedy i Etického kodexu Společnosti sociálních pracovníků ČR.

Při všech variantách zmíněných v předešlém textu je dobré si uvědomit, že vždy je možné bez poškození profesionality přiznat, že si pracovník není něčím jistý, je možné uznat, že v určité oblasti se neorientuje. Může se poradit s kolegy, ale hlavně je důležité zeptat se samotného klienta služby a vyjasnit si, co od pracovníka vlastně očekává.

6 Závěr

Téma této diplomové práce jsem si vybrala zejména díky osobnímu zájmu a mé pracovní praxi s cílovou skupinou. Primárně pracuji jako sociální pracovníce s dětmi a mládeží, ale ani konfrontaci s rodinnými příslušníky se nelze vyhnout. V první části této práce jsem se tak věnovala přímo romským rodinám, jejich definici, životnímu stylu, historickému původu, rodinným a příbuzenským vztahům nebo např. kultuře.

Mnohokrát jsem se při své práci setkala s tím, že jsem potřebovala romskou rodinu odeslat na jinou, specializovanou službu. Tím se otevřel prostor pro to, zjistit, jaké všechny sociální služby s romskými rodinami na území města České Budějovice pracují, co je jejich náplň práce, na jakých základech, hodnotách a principech stojí. V Registru poskytovatelů sociálních služeb si lze tyto služby celkem snadno vyfiltrovat. Pro potřeby této práce jsem si vybrala tři služby, které mají společný základ, tedy to, že pracují s romskými rodinami, ale každá má v systému sociálních služeb jiné postavení, pravomoci, náplň práce. Ve druhé kapitole se tedy věnuji konkrétně službám Sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi Sasanka pod Městskou charitou České Budějovice, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí spadající k Magistrátu města České Budějovice a Jihočeské rozvojové o. p. s.

V kontextu studovaného oboru bylo jedním z mých cílů zjistit, jaké možné etické otázky v zařízeních vznikají, proto jsem kriticky reflektovala rozdíly mezi službami v oblasti hodnot, principů, požadavků na sociální pracovníky, apod. Cílem této práce byl popis a reflexe některých etických otázek, které vyvstávají ve vybraných sociálních službách pracujících s Romy v Českých Budějovicích. Z rozdílů vplynuly následující okruhy etických otázek:

- Může moc a postavení pracovníka ovlivňovat jeho chování k uživatelům služby a jeho práci?
- Mělo by být náboženství součástí sociální práce, popř. do jaké míry by mělo práci ovlivňovat?
- Určuje úroveň prestiže a úředního postavení přístup a každodenní práci sociálních pracovníků ke klientům, popř. ovlivňuje jejich profesionalitu?
- Jak pracovníka při běžné praxi ovlivňují jeho osobnostní rysy a emoce a staví ho do protipólu vůči klientovi?

- Sdělit informace a porušit tak smluvně potvrzený závazek vůči zaměstnavateli, nebo informace nesdělit a připravit tak uživatele o možný pozitivní impuls v jeho tíživé životní situaci?

Tyto otázky jsem dále rozpracovala a hledala možná řešení pomocí etických teorií. Vybrala jsem si dvě etické teorie, které jsou svou povahou velmi rozdílné a každá zastupuje úplně jiný pohled, tedy Deontologii jako nauku o povinnostech a Etiku péče jako směr založený na předpokladech rovnoprávnosti, empatie, vcítění se. Pro praktické doplnění jsem přidala ještě Etický kodex Společnosti sociálních pracovníků ČR, který na otázky nahlíží spíše z praktického pohledu a je dvěma předchozím vhodným doplněním. Společně těmto etickým směrům a dokumentu je, že nejsou nárokovatelné. Ani jeden z nich není právně vymáhán, ale určuje a vede ke správnému jednání. Jednotlivé etické otázky jsem pomocí těchto dvou teorií více rozpracovala, hledala jsem možná řešení problému, nastínila jsem pravděpodobné výsledky. U každé etické otázky jsem dospěla k určitému závěru, povětšinou se deontologie, etika péče i Etický kodex sociálních pracovníků České republiky ve svém závěru shodovali, i když je každý svou povahou zaměřený jinak.

U prvního problematického okruhu, tedy zda může moc a postavení sociálního pracovníka ovlivňovat chování k uživatelům služby a jeho práci, jsem dospěla k relativně homogennímu výsledku, všechny tři etické směry se shodují. Deontologie ukazuje na etiku povinnosti, etika péče předpokládá vzájemný vztah založený na důvěře, Etický kodex upozorňuje na to, že pracovník pomáhá, dává přednost, podporuje. Druhý okruh zabývající se náboženstvím jako součástí sociální práce. Deontologie v tomto případě ukazuje na rozdílnost a individuální chápání dobra každého jedince, etika péče se žádného náboženství nedovolává, je postavena spíše na pochopení hodnot, které jsou v práci obsaženy. Některé hodnoty se pochopitelně mohou shodovat s křesťanským chápáním pomoci druhým. Etický kodex se v souvislosti s náboženstvím zmiňuje pouze o tom, že sociální pracovník poskytuje službu bez ohledu, mj. na náboženské vyznání. Třetí etický okruh se zabývá profesionalitou sociálních pracovníků. Deontologie se váže etikou povinnosti, kdy pracovník je dle platných legislativních norem i vnitřních předpisů povinen poskytovat profesionální služby na odpovídající úrovni. Etika péče upřednostňuje zájmy klienta a tím je nepochybně potřeba využití kvalitní péče. Etický kodex se k tomuto tématu vyjadřuje jasně, jeho plnění a následování sice není vymahatelné, ale je eticky nepřípustné jednat

v rozporu s ním. Ve čtvrtém etickém okruhu jsem se zabývala ovlivňování pracovníka emocemi a osobnostními rysy, a zda ho někdy staví do protipólu s klientovými zájmy. Deontologie s emocemi jako takovými nepracuje, znovu ukazuje na čistý rozum, etiku povinnosti a hodnocením jednání nezávisle na následcích. Etika péče u této etické otázky v rozporu se naopak zaměřuje na emoce a nevyhýbá se ani těm negativním emocím. Etický kodex naopak upozorňuje na profesionalitu, a do té nepatří nechat se unášet nevhodnými emocemi. Poslední, pátý etický okruh se zaměřil na v praxi běžný problém, tedy zda poskytnout nebo neposkytnout informace, které na jedné straně mohou pomoci klientovi, ale na straně druhé dojde k porušení závazku se zaměstnavatelem. Podle deontologie by bylo možné porušení závazku k zaměstnavateli ospravedlnit, pokud to jako dobro vidí i uživatel služby. Na druhou stranu je zde stále etika povinnosti, což značí loajalitu k zaměstnavateli, takže zde dochází k určitému rozporu. U Etiky péče jde o důvěrný vztah mezi uživatelem služby a pracovníkem a o částečné převzetí odpovědnosti za uživatele, tudíž by zde byl tento čin obhajitelný. Etický kodex je v tomto případě v rozporu jako porušení etického kodexu ve vztahu k zaměstnavateli a částečně i ve vztahu ke klientovi, pokud by se jednalo a porušení mlčenlivosti.

Cílem této práce byl popis a reflexe některých etických otázek, které vyvstávají ve vybraných sociálních službách pracujících s Romy v Českých Budějovicích. Cíl práce byl tak naplněn, etické otázky byly stanoveny a dále zpracovány pomocí vybraných etických teorií. Práce pro mě byla tato práce nejenom přínosem v rámci studia, ale i v rámci běžné praxe v sociální práci. Nutno závěrem podotknout, že etické otázky ani jejich možná řešení určitě nejsou obsahově vyčerpány, neboť v sociální práci se s etickými otázkami setkáváme každý den. Žádná etická teorie nemůže zajistit správnost jednání při rozhodování, ale může výrazně pomoci pracovníka nasměrovat tím správným směrem v rámci eticky přijatelného jednání.

7 Seznam použitých zdrojů

Akreditované služby v oddlužení. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/sluzby-v-oddluzeni.html%C2%A0>

ANZENBACHER, Arno. *Křesťanská sociální etika: Úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, ISBN 80-7325-030-6.

BALVIN, Jaroslav a Łukasz KWADRANS. *Situation of Roma Minority in Czech, Poland and Slovakia*. Wrocław: Foundation of Social Integration Prom, 2009, ISBN 978-83-928354-1-7.

BITTNEROVÁ, Dana. *Etnické komunity: Romové*. Praha: FHS UK, 2013, ISBN 978-80-87398-45-6. J

BROŽÍK, Vladimír. *O hodnotách a l'ud'och*. Polianka- Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, ISBN 80-8050-958-1.

Český statistický úřad: *Vybrané základní ukazatele v dlouhodobém vývoji za Českou republiku* [online]. Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/cs/index.jsf?page=vystup-objekt&pvokc=&katalog=30628&pvo=ZVCR037&z=T>

DAVIDOVÁ, Eva. *Romano drom- Cesty Romů: 1945 - 1990*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1995, ISBN 80-7067-533-8.

Dětská poradna.cz [online]. [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <http://www.detskaporadna.cz/dite/181-kompetence-a-povinnosti-ospod>

Diecézní charita České Budějovice [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: <https://www.dchcb.cz/kdo-jsme/seznam-charit-v-ceskobudejovicke-diecezi/>

ENCYKLOPEDIÉ ČESKÝCH BUDĚJOVIC [online]. [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/romove>

FISCHER, Ondřej a René MILFAIT a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008, ISBN 978-80-904137-3-3.

FÓNADOVÁ, Laura. *Nenechali se vyloučit: Sociální vzestup Romů v české společnosti (kvalitativní studie)*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ISBN 978-80-210-6574-1.

HEJNA, Dalibor. *Etická výchova*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2006, ISBN 80-7044-750-8.

HELD, Virginia. *Etika péče: Osobní, politická a globální*. Praha: Filosofia, 2015.

JANKOVSKÝ, Jiří. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-329-6.

Jihočeská rozvojová o. p. s. [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/>

KALEJA, Martin a Jan KNEJP. *Mluvme o Romech: Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2009, ISBN 978-80-7368-708-3.

KALEJA, Martin. *Romové-Otázky a odpovědi v českém a slovenském kontextu*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012, ISBN 978-80-7464-175-6.

Kodex Charity Česká republika. In: *Městská charita České Budějovice* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: <https://mchcb.cz/res/archive/038/004905.pdf?seek=1495009266>

Komunitní plánování. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/komunitni-planovani.html>

Křesťanská etika. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/K%C5%99es%C5%A5ansk%C3%A1_etika

KUDLOVÁ, Eva. *Prestiž oboru sociální práce očima zainteresované veřejnosti a sociálních pracovníků* [online]. Brno, 2017 [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ch11z/Kudlova_DP.pdf. Diplomová. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií. Vedoucí práce Libor Musil.

LHOŤAN, Lukáš. *Rozmanitostí proti předsudkům: Romové, Vietnamci, Muslimové & Ukrajinci v České republice*. Lukáš Lhoťan, 2012, ISBN 978-80904932-2-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-548-2.

MÁTEL, Andrej. *Etické kódexy sociální práce*. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce, 2016. ISBN 978-80-971445-8-6.

Mediační centrum DOHODA. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/mediacni-centrum-dohoda.html>

Mzdy-vývoj mezd, průměrné mzdy 2019-5 let. *Kurzycz* [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: <https://www.kurzy.cz/makroekonomika/mzdy/>

Naproti rodině. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/naproti-rodine.html>

NEČASOVÁ, Mirka. Etika sociální práce. In: *Dobrá praxe v sociální práci: Inspirace a příležitosti* [online]. [cit. 2019-02-10]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/21887/necasova.pdf>

NEŠÉTOVÁ, Ivana a Petra HORTVÍKOVÁ. *Základy péče o společensky nepřízpůsobilé občany*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2004, ISBN 80-7042-304-8.

Občanská poradna. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/obcanska-poradna.html>

POLÁKOVÁ, Eva. *Štúdie na tému Etika a rómská problematika*. Nitra: UKF v Nitre, 2002, ISBN 80-8050-525-X.

Registr poskytovatelů sociálních služeb [online]. [cit. 2018-11-25]. Dostupné z: http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1543167609254_1

SCS.ABZ.CZ: Slovník cizích slov [online]. [cit. 2019-02-11]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/princip>

Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi SASANKA: Městská charita Č. Budějovice. *Městská charita České Budějovice* [online]. [cit. 2018-11-26]. Dostupné z: <https://mchcb.cz/oblast-socialne-znevychodnenych/sas-sasanka/>

Sociálně-právní ochrana dětí: Informace k činnosti oddělení SPOD. *Jihočeský kraj* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: https://www.kraj-jihocesky.cz/2113/socialnepravni_ochrana_deti.htm

Sociálně-právní ochrana dětí. *Město pro rodinu* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: <http://rodina.c-budejovice.cz/socialne-pravni-ochrana-deti>

Standardy kvality sociálně - právní ochrany dětí: Standard č. 7. *Město pro rodinu* [online]. [cit. 2018-12-27]. Dostupné z: <http://rodina.cbudejovice.cz/standardy-spod-cb>

Statut Jihočeské rozvojové o. p. s. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: https://www.jihoceskarozvojova.cz/files/jihoceskarozvojova/uploads/files/Z%C3%A1kl.%20dokumenty/Statut%20JR_2012.11.06.pdf

Středisko Služby pro pěstouny. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/sluzby/sluzby-pro-pestouny.html>

URBAN, David. *Sociální práce s romskými rodinami*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2015, ISBN 978-80-7422-457-7.

VAJDA, Ján. *Úvod do etiky*. Nitra: Enigma, 2004, ISBN 80-89132-12-X.

Výroční zpráva 2017: Jihočeská rozvojová o. p. s. *Jihočeská rozvojová o. p. s.* [online]. [cit. 2018-12-28]. Dostupné z: <https://www.jihoceskarozvojova.cz/files/jihoceskarozvojova/uploads/files/V%C3%BDro%C4%8Dn%C3%AD%20zpr%C3%A1vy/jr-vz-2017-final.pdf>

Zákon č. 108/2006 Sb.: Zákon o sociálních službách. *Zákony pro lidi. cz* [online]. [cit. 2018-12-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Abstrakt

ŠVECOVÁ, M. *Etické otázky při sociální práci s Romy ve vybraných zařízeních v Českých Budějovicích*. České Budějovice 2019. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce J. Šrajfer.

Klíčová slova: Romové, rodina, romské rodiny, etické otázky, deontologie, etika péče, etický kodex, sociální zařízení, sociální práce, sociální pracovník, Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka, Městská charita České Budějovice, Magistrát města České Budějovice, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí, Jihočeská rozvojová o. p. s., město České Budějovice

Tato diplomová práce se na teoretické úrovni zabývá etickými otázkami, které vyvstávají při práci s romskými rodinami. V prvních kapitolách textu se práce věnuje Romům, jejich kultuře, rodině, tradicím, historickému původu. V dalším textu jsou představeny organizace, které s Romy pracují na území města České Budějovice, jejich hodnotové založení, principy, požadavky na sociální pracovníky, apod. Těmi byli Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí a Jihočeská rozvojová. Etické otázky volně vyplynuly z kritické reflexe tří porovnávaných zařízení pracujících s romskými rodinami. V dalším textu jsou představeny dvě etické teorie, deontologie a etika péče, pomocí kterých jsou vybrané etické otázky dále zpracovány. V poslední části této práce jsou etické otázky pomocí obou etických teorií dále rozpracovány.

Abstract

Ethical questions in social work with Roma in selected organizations in České Budějovice.

Key words: Gypsies, families, gypsy families, ethical questions, deontology, ethics of care, ethical code, social facilities, social work, social worker, Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí, Jihočeská rozvojová o.p.s., city České Budějovice

This diploma thesis deals with the ethical issues that arise during work with Roma families. In the first chapters of the text, the work deals with the Roma, their culture, family, traditions, historical origin. The following text presents organizations that work with the Roma in the territory of the city České Budějovice, their value foundation, principles, requirements for social workers etc. These were the Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi Sasanka, Oddělení sociálně - právní ochrany dětí and Jihočeská rozvojová o.p.s. Ethical issues have resulted freely from a critical reflection of the three compared facilities working with Roma families. In the following text there are presented two ethical theories by which the selected ethical questions are further processed, deontology and ethics of care. In the last part of this work, ethical questions are further elaborated using both ethical theories.